

Lodewijk XIV

Een vergelijking van vier geschiedenishandboeken en de correspondentie van Madame de Maintenon, de tweede en laatste vrouw van Lodewijk XIV, over Lodewijk XIV

Gemaakt door: Melanie van Breeschoten en Anora van Roon

Profiel: E&M

Vak: Frans en geschiedenis

Klas: V6A

Begeleider: mevrouw Sieben en mevrouw Versendaal

Datum: 4 december 2023

Dankwoord

Gedurende een periode van om en nabij de 7 maanden hebben wij ons profielwerkstuk geschreven over de beeldvorming rondom Lodewijk XIV. Al eind april hebben wij een opstart gemaakt, waar wij in augustus mee zijn verdergegaan. Dit proces hadden wij nooit alleen kunnen doorlopen. Vandaar willen wij bij dezen de mensen bedanken die ons erbij hebben geholpen en hun steentje hebben bijgedragen aan ons PWS.

Als eerste willen wij onze docent en profielwerkstukbegeleider mevrouw Sieben bedanken voor haar constante hulp en begeleiding bij ons PWS, door concrete adviezen en feedback te geven waar wij ook echt iets mee konden. Ook zijn we door haar in contact gekomen met het U-talent alfa/gamma-programma.

Ook hadden wij dit profielwerkstuk nooit kunnen schrijven zonder de hulp van mevrouw Versendaal die ons heeft begeleid met het U-talent alfa/gamma-programma vanuit de Universiteit van Utrecht. Zij heeft ons geholpen door het aanbevelen van onder andere de correspondentie, maar ook met het verkrijgen van de drie geschiedenishandboeken uit de Universiteitsbibliotheek Utrecht Binnenstad. Zonder haar had dit werkstuk dus nooit tot stand kunnen komen, aangezien we dan de gebruikte informatie nooit tot onze beschikking hadden gehad. Hiernaast heeft ze ons ook geholpen met haar expertise rondom het onderwerp maar ook rondom het schrijven van een wetenschappelijk correct werkstuk.

Als laatste willen we graag onze families en specifiek de ouders van Anora bedanken voor het bieden van rust en een ruimte tijdens het schrijven van het PWS. Ook willen we ze bedanken voor het geduld en vertrouwen in ons gedurende dit proces, dit heeft onze motivatie hooggehouden.

Anora van Roon & Melanie van Breeschoten

Veenendaal, 19 november 2023

Samenvatting

Wie verder wil kijken dan zijn geschiedenisboek rondom het onderwerp van Lodewijk XIV, doet er goed aan dit profielwerkstuk te lezen. In dit profielwerkstuk worden namelijk vier geschiedenisboeken en de correspondentie van Madame de Maintenon met elkaar vergeleken met betrekking tot Lodewijk XIV. De verschillen en overeenkomsten tussen de informatiebron Mme de Maintenon, die dicht bij Lodewijk XIV stond, en de vier geschiedenisboeken, die geschreven zijn door wetenschappers, worden duidelijk weergegeven. Doordat er in dit onderzoek twee verschillende informatiebronnen zijn gebruikt die beide een andere band hadden met Lodewijk XIV, wordt er een completer beeld gecreëerd van Lodewijk XIV.

Om dit complete beeld te onderzoeken en te vormen hebben wij de volgende vraag centraal gesteld: *Hoe beschrijft Madame de Maintenon Lodewijk XIV, haar man, in haar correspondentie en hoe verhoudt dit beeld zich met het beeld dat van Lodewijk XIV in vier geschiedenisboeken?*

Deze centrale vraag is onderzocht door middel van analyses van de vier geschiedenisboeken en brieven van Mme de Maintenon. Nuttige informatie uit de geschiedenisboeken is na de analyse verdeeld in veel terugkomende thema's. Ook de relevante informatie uit de brieven van Mme de Maintenon is in deze thema's verwerkt. Doordat beide in dezelfde thema's zijn onderverdeeld is in de vergelijking dezelfde thema's gebruikt. Hieruit kwam de volgende conclusie voort: de vier geschiedenisboeken zijn meer gericht op de feiten terwijl Mme de Maintenon een meer genuanceerd beeld schetst van Lodewijk XIV als persoon en als koning en dus een subjectieve visie toevoegt. Hiernaast zijn er bepaalde thema's uit de vier geschiedenisboeken die in de geanalyseerde brieven van Mme de Maintenon niet worden genoemd.

Inhoudsopgave

Dankwoord	2
Samenvatting	3
Inleiding	5
Hoofdstuk 1: analyse van de vier geschiedenis-handboeken.....	7
Hoofdstuk 2: analyse van de brieven van Mme de Maintenon	20
Hoofdstuk 3: de vergelijking	28
Conclusie.....	34
Literatuurlijst.....	36
Bijlage 1: citaten uit de brieven van Mme de Maintenon.....	37
Logboek.....	43

Inleiding

“In dit stadhouderloze tijdperk (1650-1672) was de macht van de staatsgezinde regenten maximaal. In Europa keken de meeste vorsten met minachting naar de Oranjes, die in de Republiek tevergeefs probeerden de soevereine macht te krijgen. Voor Lodewijk XIV, de koning van Frankrijk, was die macht vanzelfsprekend. Onder zijn bewind was er sprake van absolutisme. Lodewijk XIV was erin geslaagd het bestuur te centraliseren. Hij riep de Staten-Generaal niet meer bijeen. Hun inspraak accepteerde hij niet meer, want hij bepaalde alle staatszaken zelf. De koning had immers het hoogste gezag.”¹

Dit is een gedeelte van de weinige informatie die in ons eigen geschiedenisboek, Feniks, wordt gegeven over Lodewijk XIV. Hoewel beperkt, is deze informatie typerend voor andere passages over Lodewijk XIV. Ook in de andere stukjes wordt er, volgens ons, namelijk een eenzijdig beeld gegeven van Lodewijk XIV. Zou het niet mogelijk zijn dit beeld bij te stellen, door nog andere bronnen over Lodewijk XIV te raadplegen?

Om dit te onderzoeken hebben wij informatie verkregen over Lodewijk XIV door middel van vier geschiedenis-handboeken geschreven door diverse wetenschappers. Daarnaast hebben we ook informatie verkregen van iemand die dicht bij Lodewijk XIV stond, door middel van de correspondentie van Mme de Maintenon, om zo een meer subjectieve visie te krijgen op Lodewijk XIV. Door deze twee verschillende bronnen samen te voegen wordt onze visie op Lodewijk XIV verbreed en wordt er daarmee een extra dimensie toegevoegd aan Lodewijk XIV door middel van ons onderzoek.

Dit bracht ons tot de volgende hoofdvraag:

Hoe beschrijft Madame de Maintenon Lodewijk XIV, haar man, in haar correspondentie en hoe verhoudt dit beeld zich met het beeld dat van Lodewijk XIV in vier geschiedenis-handboeken?

Om de hoofdvraag te beantwoorden, zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. *Wat is het beeld van koning Lodewijk XIV dat wordt gegeven in de vier geschiedenis-handboeken?*
2. *Hoe reflecteert de correspondentie van Mme de Maintenon op koning Lodewijk XIV?*
3. *Welke verschillen en overeenkomsten zijn er in de beeldvorming van koning Lodewijk XIV in de geschiedenis handboeken en in de correspondentie van Mme de Maintenon?*

Deze eerste deelvraag wordt beantwoord in *Hoofdstuk 1: analyse van de vier geschiedenis-handboeken*, de tweede deelvraag door *Hoofdstuk 2: analyse van de brieven van Madame de Maintenon* en de laatste deelvraag wordt gevormd door *Hoofdstuk 3: de vergelijking*.

In het eerste hoofdstuk wordt de eerste deelvraag beantwoord door middel van 3 geschiedenis-handboeken beschikbaar in de universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Utrecht en 1 geschiedenis-handboek beschikbaar in de mediatheek van het Christelijk Lyceum Veenendaal, deze zijn:

1. G. Sabatier. 1999. *Versailles ou la figure de roi*. Parijs: Albin Michel
2. W. Noomen en J. A. G. Tans. 1979. *Franse letterkunde: overzicht van de Franse letterkunde van de middeleeuwen tot heden*. Utrecht: Het Spectrum
3. W. Doyle. 2001. *Old regime France*. Oxford University Press: Oxford
4. D.L. Rubin. 1992. *Sun King*. Folger Books: Londen en Toronto

¹ Feniks LRN-line bovenbouw (3de editie, p.128). (2021). ThiemeMeulenhoff.

Deze bronnen zijn geanalyseerd en de relevante stukken, die een beeld over Lodewijk XIV weergaven, zijn in eerste instantie genoteerd en gecategoriseerd op basis van hoe hij erin werd neergezet: als verdrietig/alleen, als gevoelloos/boos, als er een positief beeld werd weergegeven, als het politiek gerelateerd was of als het om liefde ging. Nadat dit bij alle boeken gedaan te hebben, zijn de belangrijkste en meest terugkomende thema's vastgesteld en zijn de stukken opnieuw gecategoriseerd op basis van deze nieuwe thema's. Deze thema's zijn: liefde voor oorlog (1), leiderschap en superioriteit (2), ballet (3), wetenschap (4), kunst als propaganda (5), katholicisme (6) en orde en routine (7). Dit zorgde voor een duidelijk overzicht van de relevante stukken voor elk thema en gaf de mogelijkheid om op basis daarvan het eerste hoofdstuk te schrijven, onderverdeeld in de verschillende thema's.

In het tweede hoofdstuk wordt de tweede deelvraag beantwoord door middel van de brieven van Mme de Maintenon, de tweede en laatste vrouw van Lodewijk XIV. De brieven die we hebben gebruikt zijn die uit de volgende verzamelingen van correspondenties:

1. Mme de Maintenon. 1758. *Lettres de Madame de Maintenon: tome quatrième*
2. Mme de Maintenon. 1757. *Lettres de Madame de Maintenon: tome cinquième*. Pierre Erialed: Amsterdam

Ook deze bronnen zijn geanalyseerd. Hierbij is er gericht gezocht op algemene sleutelwoorden zoals *le roi* en *Louis XIV*. Aangezien de thema's bij de vorige deelvraag al waren vastgesteld, is er ook gezocht op specifieke sleutelwoorden per thema. Hierdoor konden de relevante stukken uit de brieven makkelijk gevonden en meteen gecategoriseerd worden naar de eerder vastgestelde thema's. Dit maakte het mogelijk om ook deze bronnen uit te werken aan de hand van de thema's en om de vergelijking in hoofdstuk 3 mogelijk te maken.

In het derde hoofdstuk wordt de derde deelvraag beantwoord door een vergelijking te maken tussen de vier geschiedenishandboeken (het eerste hoofdstuk) en de brieven van Mme de Maintenon (het tweede hoofdstuk). Aangezien beide in dezelfde thema's zijn onderverdeeld, kunnen ze ook op basis van dezelfde thema's worden vergeleken. Hierdoor is ook de vergelijking onderverdeeld in de verschillende thema's.

Het theoretisch kader wordt hoofdzakelijk gevormd door het eerste hoofdstuk. Het is echter ook verwerkt in het tweede hoofdstuk aangezien in dit hoofdstuk aanvullende achtergrondinformatie wordt gegeven over Lodewijk XIV door Mme de Maintenon.

Hoofdstuk 1: analyse van de vier geschiedenishandboeken

Dit eerste hoofdstuk vormt het grootste deel van het theoretisch kader van dit werkstuk. Dit kader bestaat uit een beeldvorming van Lodewijk XIV uit 4 geschiedenishandboeken. We hebben de beeldvorming gecategoriseerd in zeven leidende thema's die vaak in de geschiedenishandboeken terugkomen. Deze thema's zijn: liefde voor oorlog (1), leiderschap en superioriteit (2), ballet (3), kunst als propaganda (4), wetenschap (5), katholicisme (6) en orde en routine (7). De vier geschiedenishandboeken die voor dit theoretisch kader gebruikt zijn, zijn:

1. G. Sabatier. 1999. *Versailles ou la figure de roi*. Parijs: Albin Michel
2. W. Noomen en J. A. G. Tans. 1979. *Franse letterkunde: overzicht van de Franse letterkunde van de middeleeuwen tot heden*. Utrecht: Het Spectrum
3. W. Doyle. 2001. *Old regime France*. Oxford University Press: Oxford
4. D.L. Rubin. 1992. *Sun King*. Folger Books: Londen en Toronto

Versailles ou la figure de roi is geschreven door G. Sabatier in 1999 en vormt een beeld van Lodewijk XIV aan de hand van analyses van de schilderijen in Versailles. *Franse letterkunde: overzicht van de Franse letterkunde van de middeleeuwen tot heden* is geschreven door W. Noomen en J. A. G. Tans in 1979 en behandelt de Franse geschiedenis van de letterkunde, deze is voor de beeldvorming het minst prominent aanwezig geweest. *Old regime France* is geschreven door W. Doyle in 2001 en behandelt de geschiedenis van de Franse troonopvolgers tussen 1648 en 1788. *Sun King* is geschreven door D.L. Rubin in 1992 en bevat een autobiografie over Lodewijk XIV met een nadruk op de culturele en wetenschappelijke kant van Lodewijk XIV's leven. Het boek bestaat uit meerdere hoofdstukken die stuk voor stuk door een andere auteur zijn geschreven. In dit hoofdstuk zal er in de voetnoten verwezen worden naar *Versailles ou la figure du roi* als Versailles, naar *Franse letterkunde: overzicht van de Franse letterkunde van de middeleeuwen tot heden* als FL, naar *Old regime France* als ORF en naar *Sun King* als SK.

1. Liefde voor oorlog

‘I saw ... wars’ [ik zag ... oorlogen]²

Alle boeken benadrukken Lodewijk XIV's liefde voor oorlog. Lodewijk XIV greep elke gelegenheid tot oorlog aan om zichzelf te onderscheiden van de rest. De militaire glorie van Lodewijk XIV brak aan toen Mazarin, de minister onder het gezag van Anna van Oostenrijk die voor Lodewijk XIV regeerde toen hij nog te jong was, de Spaanse Successie aan hem overdroeg.³ Lodewijk XIV zag de relatie tussen Frankrijk en Spanje als een permanent vijandschap die was ontstaan uit jaloezie voor het rijk wat men niet kon hebben. Hij had geen intentie om het conflict uit te doven, ook al lieten verdragen dat soms zo lijken, maar die konden het alleen laten smeulen.⁴

De eerste uitbarsting van de jaloezie tussen Lodewijk XIV en Spanje, was de Devolutieoorlog in 1668. Deze oorlog ging om de vraag welke partij recht had op de Spaanse Nederlanden. Na de dood van Spaanse koning Filips IV wilde Lodewijk XIV deze bezittingen opeisen, omdat hij getrouwd was met de dochter van Filips IV Maria Theresia en zij volgens hem recht had op deze erfenis. Nadat zijn verzoek door de Spaanse regering was geweigerd zag Lodewijk XIV het als zijn legitieme recht om oorlog te voeren tegen Spanje om de bezittingen waar Maria Theresia recht op had te veroveren. Hij verspreidde in 1667 meerdere manifesten die ter verdediging van de oorlog tegen de Spanjaarden fungeerden en die de rechten van de koningin benadrukte. Lodewijk XIV was dus bezig om zijn oorlog te rechtvaardigen met het legitieme recht van zijn vrouw.⁵ Uiteindelijk heeft Lodewijk XIV op eigen houtje besloten om zich terug te trekken, want hij vertrouwde niemand anders genoeg om raad

² ORF, p. 176

³ ORF, p.169

⁴ Versailles, p.309

⁵ Versailles, p. 334

aan te vragen. De vrede tussen de Spaanse regering en Lodewijk XIV werd vastgelegd in Aix-la-Chapelle op 2 mei 1668. Dit verdrag wordt in Versailles afgebeeld als de kracht van Lodewijk XIV om vrede te kunnen sluiten.⁶ Het wordt in de boeken als vanzelfsprekend beschouwd dat Lodewijk XIV degene was die de beslissing nam om vrede te sluiten, want Lodewijk XIV was geneigd om de orde en controle te willen behouden.

De vrede was van korte duur. Lodewijk XIV verklaarde namelijk in 1671 de oorlog aan Nederland. Dit was resoluut besloten en gerechtvaardigd door te beredeneren vanuit staatsredenen en andere geheimen, maar ook door het Nederlandse volk ondankbaar te noemen. Door deze redenen noemt Lodewijk XIV het een gerechtvaardigde maatregel om ten strijde te trekken naar Nederland. Lodewijk XIV had de neiging om elke oorlog die hij voerde gerechtvaardigd te noemen. Dit deed hij om aan de codes van goed gedrag te voldoen die toentertijd de internationale relaties beheersten.⁷ In 1672 gaf Lodewijk XIV daadwerkelijk het bevel om Nederland aan te vallen. Zijn eerste doel was om vier sterke plaatsen bij de Rijn (worden in de boeken niet gespecificeerd) te belegeren. Over deze operatie had Lodewijk XIV zelf het bevel. Normaliter had Louvois het bevel over het leger, maar door de controle die Lodewijk XIV wilde behouden nam hij deze operatie op zich. Lodewijk was niet inventief, maar wel doelbewust en gemeten.⁸ De vier plaatsen werden bijna zonder weerstand bezet tussen 3 juni en 7 juni. Het Franse leger marcheerde over de Rijn verder naar de provincie Holland.

De oversteek van de Rijn werd groots gevierd op schilderijen en in boeken om het fiasco dat erop volgde te versluieren. De Franse soldaten hadden namelijk geen vastberadenheid getoond om vlug verder te marcheren naar Amsterdam, waardoor de Nederlanders de tijd hadden om de Muidensluizen open te doen. Dit was alleen niet genoeg om de Fransen compleet te laten afreizen, dus de oorlog duurde voort. Het verzet tegen Lodewijk XIV groeide toen Duitsland, Spanje en Nederland samen een alliantie vormden. Zij stelden onderling drie verdragen op om de oorlog tegen Frankrijk te winnen. Bij de alliantie voegden zich meerdere kleine tegenstanders van Lodewijk XIV, omdat zij gaandeweg in de oorlog waren verwoest bij de doortocht van zijn leger of de subsidies die hen waren beloofd niet hadden ontvangen. Lodewijk XIV had daarentegen ook medestanders gevonden namelijk Engeland en Zweden. Het verbond tussen Engeland en Frankrijk was alleen van korte duur, want Engeland was bang voor het katholicisme dat Lodewijk XIV aan al zijn onderdanen oplegde.⁹ Ook na de oorlogsverklaring van Duitsland op 1 mei 1674 bleef Lodewijk XIV onverschrokken en veel terrein winnen, bijvoorbeeld het Franche-Comté, Besancon, Gent en plekken in Vlaanderen. Lodewijk XIV kreeg het vaak voor elkaar om de vijand te misleiden en de kennis over zijn plan geheim te houden. Dit principe zie je terug bij zijn afleidingsmanoeuvre om Gent te annexeren in 6 dagen. Hij liet zijn familie naar een andere Nederlandse plek sturen zodat het Nederlandse leger dacht dat Lodewijk XIV daarheen zou gaan en belegerde die plek. Hierdoor had Lodewijk XIV vrij spel in Gent.

Op 10 augustus 1678 sloten Frankrijk en Nederland vrede. De meedogenloze zoektocht naar grond in Nederland was voor Lodewijk XIV einde verhaal. Deze vrede stelde Lodewijk XIV teleur en hij besloot daarom gelijk minister Pomponne die de vrede had geïnitieerd te ontslaan.¹⁰ Naast teleurstelling was hij ook ontevreden met de te geringe gebiedsuitbreiding. Hij wilde geen grenzen aan zijn bereik erkennen. In de 5 jaar die er na de vrede volgde deed Lodewijk XIV zijn uiterste best om via de juridische weg Spaans grondgebied te veroveren. Ook hier geldt dat Lodewijk XIV zijn acties wilde rechtvaardigen.¹¹ Voor 1683 had Lodewijk XIV misschien gedroomd over een imperium dat hij van de Habsburgers zou afpakken, maar de realiteit was dat Lodewijk XIV over zijn beste moment heen was.¹² Lodewijk XIV besloot toen om eieren voor zijn geld te kiezen en sloot het Bestand van Regensburg met Spanje om de bezette gebieden veilig te stellen en zo zijn territorium te beschermen.

⁶ Versailles, p.340

⁷ Versailles, p.346

⁸ SK, p.197

⁹ Versailles, p.368-369

¹⁰ ORF, p. 181

¹¹ ORF, p.182

¹² ORF, p. 182

Dit geeft de indruk dat Lodewijk XIV geen meedogenloze oorlog voerder meer was, maar zijn reputatie betuigt anders. Zo benoemde Bossuet in 1683 in de begrafenisrede van koningin Maria Theresia: *“On sait que Louis foudroie les villes plutôt qu’il ne les assiège.”* [We weten dat Lodewijk eerder steden met de bliksem inslaat in plaats van ze niet te belegeren.]¹³

Ook stierf Colbert, één van de belangrijkste ministers van Lodewijk XIV in 1683. Na zijn dood nam de angst voor het imperiale vertrouwen van Lodewijk XIV toe, omdat Colbert Lodewijk XIV en Louvois steevast tot voorzichtigheid aanspoorde.¹⁴ Door de komst van Willem III die Engeland en Nederland met elkaar verbond in een coalitie tegen Frankrijk, kon Lodewijk XIV geen gemakkelijke winsten meer behalen en moest hij zich met een worsteling vasthouden aan zijn eerdere gloriejaren. Deze worsteling begon in 1688 met de Negenjarige Oorlog tussen Frankrijk en Spanje, Nederland en het Heilig Roomse Rijk. Frankrijk had in de periode van de Negenjarige Oorlog enorme misoogsten en epidemieën. Mede hierdoor werd de Franse bevolking 2 miljoen man kleiner tussen 1673 en 1674. Toch moest deze zwakke bevolking de lasten van de Negenjarige Oorlog dragen.¹⁵

Eerst leek de inspanning van het zwakke volk te werken, maar eind 1690 was de Engels-Nederlandse kracht te groot en trok Frankrijk al strijdend steeds verder terug. Lodewijk XIV deed alsof hij onverschrokken was, maar zijn mariene tactiek ging van gevechtsvloot naar kaapvaart en de overige schepen werden ten prooi gestuurd aan de Engelse en Nederlandse kust.¹⁶ Op het land was Frankrijk vooral aan het vechten in Nederland, zijn meest gekoesterde territoriale doel. In 1697 moest Lodewijk XIV bij de Vrede van Ryswick inzien dat zijn internationale doelen waar hij jaren over had gedroomd, onbereikbaar waren. Door deze vrede realiseerde de onderdanen van Lodewijk XIV zich dat opstandigheid de beste manier was om Lodewijk XIV te laten luisteren. Men wilde Lodewijk XIV liever overtuigen dan confronteren. Lodewijk XIV was voor hen dus ‘zwakker’ geworden, omdat zij aan zijn gezag durfde te tornen en hem als bereikbaar zagen. Lodewijk XIV’s meedogenloze militaire glorie en de kosten daarvan werden in twijfel getrokken door het volk. Ook begonnen delen van het volk weinig meer van hem te verwachten doordat hij richting de zestig ging. Al hun hoop ging naar zijn kleinzoon: de hertog van Bourgondië. Zij wilden hem vormen tot een ander toonbeeld dan het toonbeeld dat Lodewijk XIV uitstraalde.¹⁷

Door het ontbreken van een erfgenaam voor het Spaanse imperium, kreeg Lodewijk XIV weer moed om zijn droom van een Frans imperium op te pakken. Het plan van Lodewijk XIV schoot bij de Spanjaarden in het verkeerde keelgat waardoor de Spaanse koning zelf met een ander voorstel kwam waardoor Lodewijk XIV niet aan de macht kwam. Zijn kleinzoon hertog van Anjou werd koning van Spanje of Charles de aartshertog. Hij koos zijn kleinzoon te accepteren en hem als erfgenaam van het Franse rijk aan te wijzen zodat het Spaanse en Franse rijk dan één Frans rijk zouden worden. Het buitenland zag Frankrijk als een bedreiging en vormden en plan om de kleinzoon van Lodewijk XIV te lozen. Ze vochten door tegen Frankrijk totdat Lodewijk XIV in 1708 werd verslagen en samen om tafel gingen. Lodewijk XIV was er niet om zelf regels te maken maar om ze opgelegd te krijgen. Lodewijk XIV gaf Lille en Strasburg weg en erkende keizer Jozef als de koning van Spanje. Lodewijk XIV gaf hiermee zijn dromen en ambities om een imperium te hebben op en daarmee ook zijn regeermethode. Echter de vijanden wilden meer. Zodoende moest Lodewijk XIV bepaalde steden opgeven en troepen leveren om zijn kleinzoon uit Spanje te verdrijven. Dat laatste ging hem te ver, dus hij vocht door. Hij was zelfs zo wanhopig dat hij om de steun van het volk vroeg: *“I wish my people to know...’ he wrote, ‘that they would enjoy peace if it depended on my will alone to procure them a benefit which they so rightly desire, but which must be won by renewed efforts, since the immense conditions which I would have agreed to are useless for the re-establishment of public tranquillity.”* [Ik wil dat mijn volk weet ...", schreef hij, "dat ze vrede zouden genieten als het alleen van mijn wil

¹³ Versailles, p.378

¹⁴ ORF, p. 183

¹⁵ ORF, p. 184

¹⁶ ORF, p. 184

¹⁷ ORF, p. 185-186

afhing om hen een voordeel te verschaffen waar ze zo terecht naar verlangen, maar dat moet worden gewonnen door hernieuwde inspanningen, aangezien de immense voorwaarden waarmee ik zou hebben ingestemd nutteloos zijn voor het herstel van de openbare rust.]¹⁸

Het uiteindelijke resultaat van jaren oorlog voeren was dat Lodewijk XIV bereid was de ongekende inspanningen op te geven en het Spaanse rijk met rust te laten. Hij mocht wel het oude oranje prinsdom in Dauphiné van Willem III annexeren, maar dat was voor het volk te weinig om te compenseren voor het leed. De koning gaf op zijn sterfbed daarom toe dat hij te veel van oorlog had gehouden.¹⁹ Naast de meedogenloze oorlogslust van de koning wordt ook zijn visie op vrede benadrukt. Hij zou nooit vrede hebben gesloten, omdat het populair was.²⁰ Lodewijk XIV wilde elke beslissing laten overkomen alsof hijzelf de controle had. Over de gevolgen van die beslissingen op het Franse volk worden door *Versailles ou la figure du roi* en *Sun King* weinig acht geslagen. W. Doyle, 2001 vermeldt dat daarentegen wel. Zo zou de koning zijn eigen bord omgesmolten hebben tot munten om zijn volk te steunen in de crisis waarin zij terecht waren gekomen door de onbetaalbare oorlogen.²¹ Lodewijk XIV wordt dus door Doyle geschetst als een koning die meeleeft met zijn volk en dus een empathisch vermogen heeft.

Al met al schetsen de boeken een beeld van Lodewijk XIV die eerst superieur en meedogenloos was en gaandeweg zijn macht verloor. Hierdoor verandert Lodewijk XIV van een onbereikbare koning naar een koning die zwakker is en zelfs zo ver zakt dat hij de hulp van zijn volk moet inschakelen. Ook door de grote hoeveelheid oorlogsverhalen in de boeken wordt Lodewijk XIV gekenschetst als een koning die van oorlog hield en zijn hele leven daarvan in het teken liet staan. Soms als gevolg dat zijn politieke-bril faalde zoals David Lee Rubin in *Sun King* benadrukt: “*Dans la lunette était la source de ces guerres*” [The source of the wars was in the lens] applies equally to France, whose warrior king may be dazzling but is also bedazzled by “*ample moissons de gloire*” of the military sort; that is, his moral-political lunette fails to filter out certain noxious rays, and as a result, France is constantly and unproductively at war.” [“in de telescoop was de bron van oorlog” geld eveneens voor Frankrijk, wiens krijger koning misschien wel oogverblindend is maar zelf verblind wordt door “ruime oogst van glorie” van de militaire soort; zijn morele-politieke bril faalt erin om bepaalde schadelijke stralen te filteren en als een resultaat is Frankrijk constant en onproductief in oorlog.]²²

2. Leiderschap en superioriteit

Het beleid van Lodewijk XIV werd na de dood van Mazarin in 1661 ingevoerd. Hij was toen nog een klein, teruggetrokken en stille jongen.²³ Hij steunde daarom in zijn beginjaren volledig op het netwerk van Mazarin. De familie Colbert en le Tellier waren de belangrijkste families en ministers uit Mazarin zijn netwerk, dus Lodewijk XIV wilde hen behouden als steunpilaar.²⁴ Ook hun zonen Louvois en Seignelay nam hij later in dienst. Colbert was de economische minister en later ook de minister van financiën. Hij centraliseerde de economie en voerde het mercantilisme in. Le Tellier was de legerleider die daarna door zijn zoon Louvois werd opgevolgd. De strijd tussen de Colbert familie en de Le Tellier familie hield Lodewijk XIV in stand, omdat het hun dominantie verhinderde tegenover de koning.²⁵ Lodewijk XIV had dus als absoluut monarch wel ministers, maar besloot zichzelf gelijk in 1661 te benoemen als de eerste en dus belangrijkste minister.²⁶

Zijn eerste grote beslissing als eerste minister en monarch was de keuze tussen Fouquet en Colbert op het gebied van financiën. Hij koos uiteindelijk Colbert. Zijn kleine ministerkring kwam alleen bijeen

¹⁸ ORF, p. 188-189

¹⁹ ORF, p. 191

²⁰ ORF, p. 166

²¹ ORF, p. 190

²² SK, p. 141

²³ SK, p. 74

²⁴ ORF, p. 171

²⁵ ORF, p. 172

²⁶ ORF, p. 140

als Lodewijk XIV hen mondeling had uitgenodigd. De binnenste beleidsvorming van Lodewijk XIV was dus zeer klein. Ook voerde Lodewijk XIV veranderingen in de politieke gang in bijvoorbeeld op het gebied van stemmen over geld. Dit was eerst een langdurig proces waarbij de koning met gouverneurs en magistraten in gesprek moest om tot een aanvaardbaar bod de komen. Dit afdingen met onderdanen vond hij vernederend dus vanaf 1670 schafte hij dit af.²⁷ Ook vanaf 1673 verplichtte Lodewijk XIV het parlement om eerst wetten te registreren voordat ze een bezwaarschrift mochten indienen. Ook luisterde Lodewijk niet naar kritiek uit het parlement, want hij negeerde hun kritiek en ging er daarom niet op in.

Over hoe de plannen van Lodewijk XIV tot stand kwamen schreef D.L. Rubin, 1992 dat Lodewijk XIV plannen overnam die hem waren voorgelegd. Hij was zelden de initiatiefnemer of pleitbezorger van voorstellen voor het rijk. Hij nam voorstellen aan of wees hun af met een duidelijke redenering. Dit mechanisme van feedback zorgde ervoor dat initiatiefnemers de mening van de koning opnamen in hun ideeën. Daarom wordt er gerechtvaardigd gekeken naar het beleid dat hij heeft opgezet en controleerde.²⁸ De andere boeken gaan niet in op de fase voor de besluitvorming en benadrukken dus alleen dat Lodewijk XIV de besluiten nam.

Eén van deze grote besluiten was de oprichting van het hofstelsel. Toen Lodewijk XIV koning werd, wist hij gelijk over de rivalen op wie hij zijn gezag moest laten gelden. Nooit meer mocht de adel en ambtsdragers de wet voorschrijven zoals er voor de Fronde was gebeurd. Het hof van Versailles werd dus na de Fronde opgesteld door Lodewijk XIV.²⁹ Tijdens de Fronde waren namelijk de adel en andere belangrijke Franse burgers in opstand gekomen tegen de groeiende macht van Lodewijk XIV. Hij wilde hen weer onder controle krijgen en van hem afhankelijk maken, dus bracht hij hen naar Versailles om hun aristocratische status af te bouwen in ruil voor status binnen het hof, bescherming van hun families, titels en rituelen waarin zij werden betrokken. De adel en voornamelijk prinses verdwenen hierdoor uit de provincies waardoor Lodewijk XIV zijn macht vergrootte en de adellijke opstanden geleidelijk minder waard werden. De strategie van Lodewijk XIV was dus gericht op het ruilen van politieke macht voor een goede status in het hofleven en de daarbij komende financiële middelen.³⁰

Lodewijk XIV regelde het hof op een meesterlijke manier.³¹ De titels, opdrachten en eerbewijzen hadden namelijk feitelijk amper waarde, want ze bleven sociale nieuwkomers, maar dat wilde Lodewijk XIV ook: *‘It was not in my interest,’ the king wrote to his son, ‘to take subjects of more eminent quality. Above all things, I had to establish my own reputation, and let the public know, by the very rank from which I took them, that my intention was not to share my authority with them. I was concerned that they should not harbour for themselves higher hopes than it pleased me to give them: which is difficult for people of high birth.’* [Het was niet in mijn belang,' schreef de koning aan zijn zoon, 'om onderdanen van meer hoogstaande kwaliteit te nemen. Boven alles moest ik mijn eigen reputatie bevestigen en het publiek laten weten, juist door de rang waaruit ik hen haalde, dat het niet mijn bedoeling was om mijn gezag met hen te delen. Ik wilde niet dat ze hogere verwachtingen voor zichzelf koesterden dan het mij behaagde hen te geven: wat moeilijk is voor mensen van hoge afkomst.]³² Een hoveling kon zijn status wel iets vergroten door het gezag van Lodewijk XIV te erkennen en hem te hulden. Niets vleide Lodewijk XIV namelijk meer dan hulde en erkenning van zijn gezag en uitstraling.³³

Elk deel van het hofleven werd dus in het voordeel van Lodewijk XIV gebruikt. Geen van zijn nakomelingen had zijn meesterlijke touch om dit na te bootsen. Alle boeken schetsen dit meesterlijke

²⁷ ORF, p. 149

²⁸ SK, p.197

²⁹ ORF, p. 59

³⁰ ORF, p. 58

³¹ ORF, p. 144

³² ORF, p. 172-173

³³ Versailles, p. 319

vermogen van Lodewijk XIV om een absolutistische staat te runnen. W. Doyle, 2001 benadrukt zelfs dat het absolutisme al een eeuw bestond in Frankrijk, maar er een Lodewijk XIV nodig was om hem te runnen. Hij kon dat omdat hij wilskrachtig, zelfbeheerst en langlevend was. Hij zorgde voor een werkend paradigma die drie generaties na hem bijna onveranderd bleef bestaan. Alleen het probleem was dat geen van de Franse koningen die na hem kwamen al zijn onmisbare kenmerken hadden. Er was dus een Lodewijk XIV nodig om een absolutistische staat te leiden.³⁴

Als laatste schetsen de boeken een duidelijk beeld van Lodewijk XIV die superieur wil zijn en dit ook wil uitstralen naar zijn volk. Zo mocht hij niet beter gediend worden dan hij wilde.³⁵ Ook vond hij de vraag vanuit het volk om rumoerigheid onder hen op te lossen geruststellend en het levende bewijs dat hij de vader was van zijn volk.³⁶ Tevens liet hij zijn superioriteit soms zien als mensen er aan tornde. Zo verbande hij het parlement van Rennes naar Vannes, omdat ze niet krachtig genoeg zijn gezag hadden gehandhaafd.³⁷ Altijd kwam hij graag moeiteloos succesvol over terwijl in de werkelijkheid hij enorm hard werkte. Ook creëerde hij zelf zijn bijnaam de Zonnekoning die de Planetenkoning van Spanje overtrof. In de eerste 25 jaar van zijn bewind probeerde hij dit imago van de Zonnekoning te verheerlijken door kunst en wetenschap te beschermen en de serene hersteller te zijn van de orde, maar in de werkelijkheid was zijn oprechte ambitie om de orde te herstellen verre van geslaagd.³⁸

Zijn luxueuze uitstraling wilde hij ook aan zijn volk laten zien, dus sommige delen van Versailles waren geopend voor het publiek. Hiermee wilde Lodewijk XIV het bijzondere karakter van zijn monarchie laten zien, namelijk de gemakkelijke toegang van zijn onderdanen tot de koning. Er is volgens hem gelijkheid en rechtvaardigheid tussen hem en zijn onderdanen ook al is er een oneindig verschil in rang en macht. Men vond het fijn om te zien dat Lodewijk XIV hetzelfde leuk vond als zij. Ook kon men in het binnen- en buitenland zien dat Frankrijk floreerde.³⁹

Alles bijeengenomen was Lodewijk XIV een leider met een kleine groep ministers. Ook vormde het hofleven een belangrijk aspect in zijn beleid op weg naar absolute macht. Voor deze macht was er een Lodewijk XIV nodig om hem te runnen. Als laatste wilde Lodewijk XIV superieur zijn aan de rest, maar ook overkomen als iemand die toegankelijk was voor het volk door sommige delen van Versailles open te stellen voor het publiek.

3. Ballet

Een van de weinig besproken onderwerpen betreffende Lodewijk XIV is ballet, zo merkt een van de boeken op: *“It is ironic that, among the multitude of studies devoted to every aspect of the French Kings life, there is none concerning his long involvement of dance—the passion dearest to his heart, and the one that outlasted most of the others.”* [Het is ironisch dat, tussen de vele studies toegewijd aan elk aspect van het leven van de Franse Koning, geen gaan over zijn lange betrokkenheid met dans—de passie het dichtst bij zijn hart, en degene die langer meeding dan de meeste andere]⁴⁰ Ondanks het feit dat er weinig aandacht is voor ballet in studies over Lodewijk XIV, wordt deze importantie die dans voor Lodewijk XIV had wel benadrukt in de boeken, zoals duidelijk wordt gemaakt in het bovenstaand citaat.

Aanvankelijk begon Lodewijk XIV zijn danslessen, specifiek balletlessen, op zijn zevende als onderdeel van zijn scholing, tezamen met paardrijden en schermen. In de tijd van Lodewijk XIV was het gebruikelijk om deze sporten aangeleerd te krijgen als onderdeel van het onderwijs. Zijn eerste dansinstructeur was Henri Prévost, die op 30 november 1644 werd aangesteld. Aansluitend was zijn

³⁴ ORF, p. 193

³⁵ ORF, p. 177

³⁶ ORF, p. 161

³⁷ ORF, p. 164

³⁸ ORF, p. 178

³⁹ Versailles, p. 435

⁴⁰ SK, p.74

dansleraar Jean Renaud, die het op 12 november 1652 overnam totdat zijn basislessen waren afgerond in 1655. Deze instructeurs onderwezen hem beiden niet alleen in ballet, maar ook over gedrag, manieren en etiquette. Hierdoor beperkte de vooruitgang die hij doormaakte middels zijn dansinstructeurs zich niet tot alleen op het fysieke vlak, maar werd de vooruitgang ook doorgetrokken naar het gebied van zijn gedragingen en mentaliteit. Deze danslessen waren als gevolg zeer lonend, zo ging hij er fysiek sterk op vooruit, doordat zijn lichaam gespierd en krachtig werd, en ontwikkelde hij zich van een stil, verlegen en teruggetrokken jongetje naar een zelfverzekerd wezen waar de koninklijkheid van afstraalde.⁴¹ Zo zegt Lodewijk XIV later zelf over deze transformatie door ballet tegen zijn zoon: “*Je ne puis vous dire quel fruit je recueillis aussitôt après cette résolution, je me trouvai tout autre, je découvris en moi ce que je n’y connaissais pas. . . . Cette première timidité. . . qui d’abord me faisait peine, surtout quand il fallait parler quelque temps et en public, se dissipa en moins de rien. Il me sembla seulement alors que j’étais roi, et né pour l’être.*” [Ik kan je niet vertellen welke vruchten ik meteen uit deze beslissing heb gehaald, ik was een ander persoon, ik ontdekte iets over mezelf wat ik nog niet wist. . . . Die aanvankelijke verlegenheid . . . die me eerst een ongemakkelijk gevoel gaf, vooral als ik een tijdje en in het openbaar moest spreken, verdween in een mum van tijd. Toen pas drong het tot me door dat ik een koning was, en geboren was om er een te zijn.]⁴²

Gedurende deze lessen kreeg hij ook een passie voor de dans, gevoed door zijn ontplooiing tijdens de lessen, maar ook zijn liefde voor muziek en het plezier die hij aan ballet beleefde. Na deze basislessen zette hij zijn balletcarrière dus vanzelf voort. In totaal trad Lodewijk XIV in totaal 18 jaar actief op en speelde hij in ongeveer 25 balletstukken.⁴³ In die tijd werd dit beschouwd als een bijna volledige balletcarrière. Vanaf 1653 begon het tempo van zijn carrière pas echt toe te nemen toen hij zijn eerste verschijning maakte in een balletstuk. Dit snelle opbloeien van zijn carrière was evenredig aan die van Pierre Beauchamps en Jean-Baptiste Lully. Hierdoor vormden zij een sterke band van intimiteit, geboren uit sympathie en een gedeelde visie met de koning. Deze onbetwiste loyaliteit die de drie mannen voor elkaar hadden vormde de basis voor hun spectaculaire en langdurige succes. Na 1655 werd de onofficiële dansinstructeur van Lodewijk XIV ook Pierre Beauchamps. Lully was de componist van bijna alle balletstukken waar de koning in verscheen, waardoor deze band alleen maar werd versterkt.⁴⁴

Naast dat ballet een passie was voor de koning, was het eveneens een handige methode van propaganda. Zo was zijn eerste balletoptreden *Ballet de la Nuit* in 1653, waarin Lodewijk XIV Apollo speelde en eruitzag als het toonbeeld van de zon. Na dit optreden kregen vele mensen van het Franse volk weer vertrouwen in de toekomst van de regering, aangezien de zon een nieuwe hoop representeerde. Deze verschijning als zon was evenals de reden dat Lodewijk XIV later de Zonnekoning werd genoemd. Deze keuze van kostuum en rol was niet incidenteel. Elk balletstuk waar Lodewijk XIV in verscheen, had een kostuum en rol met dezelfde formule: zorgvuldig gecalculeerd om de grootsheid en rijkdom van een machtige monarchie te projecteren. In *Ballet de la Nuit* werd dit gedaan op het gebied van kostuum door hem het toonbeeld van de zon te maken met een overvloed aan versiering, pracht en praal. De rol die hij had in dit balletstuk was overigens misschien nog wel belangrijker, hij speelde namelijk Apollo, een god.⁴⁵ Ook hiermee werd zijn grootsheid benadrukt door de vergelijking te maken tussen hemzelf en een god. In alle andere balletstukken sinds *Ballet de la Nuit* zie je ditzelfde terug. Zo trad hij vaak op in balletstukken met de rol van een god en had hij vaak een kostuum met een exuberantie aan tierelantijn. Vanuit mensen om hem heen waren er vooral in de eindfases van zijn balletcarrière weleens klachten over de kosten ervan. Zo waren deze uitgebreide kostuums en uitvoeringen vanzelfsprekend niet goedkoop. Deze nadelen vielen echter weg door de baten die ze erbij hadden. De uitbundige balletuitvoeringen zetten namelijk niet alleen een

⁴¹ SK, p.75

⁴² SK, p.77

⁴³ SK, p.74

⁴⁴ SK, p.89

⁴⁵ SK, p.85-86

beeld neer van een sterke monarchie richting het eigen volk, het maakte ook deze indruk van macht, grootsheid en rijkdom tegenover het buitenland.⁴⁶

De balletuitvoeringen hadden een duidelijke functie van propaganda, maar ballet zette Lodewijk XIV ook op een andere manier in voor propaganda. Dit deed hij in de vorm van gala's die hij gaf. Op deze gala's werd er altijd gedanst en door zijn vaardigheden in ballet, maakte hij een competente en koninklijke indruk op de mensen die naar deze gala's kwamen.⁴⁷ Deze mensen waren vaak de meest belangrijke en machtige mensen in Frankrijk waardoor deze indruk belangrijk was, hij wilde namelijk hun steun krijgen.

Deze functie van propaganda was overigens niet de hoofdrede dat Lodewijk aan ballet deed. Dit was nog steeds de passie die hij ervoor had. Deze liefde voor de dans bleef niet alleen bij het zelf optreden, maar zorgde er ook voor dat hij in maart 1661 de *Académie Royale de la Danse* oprichtte. De dansacademie was de eerste van Europa en erkende dans als uniek, legitiem en onderscheidend van muziek. Hierdoor maakte dans een enorme sprong in de ontwikkeling ervan en tot op de dag van vandaag zien we nog steeds de invloeden van de dans die in die tijd zijn gevormd.⁴⁸ Lodewijk XIV eindigde zijn danscarrière in 1669 op 31-jarige leeftijd zonder een reden te geven. Wel hield de koning zich nog bezig met de ontwikkeling van dans middels de opgerichte dansacademie.⁴⁹

Alles overziend wordt er in de boeken vooral benadrukt hoe groot de impact was die dans op Lodewijk XIV had, ballet wordt als hoofdrede weergegeven voor de ontwikkeling van de koning tot de machtige monarch die hij was. Hiernaast omschrijven ze ook de sociale relaties die voortkwamen uit ballet en de hulp die hij kreeg bij ballet. Ook benadrukken ze dat Lodewijk XIV ballet gebruikte voor propaganda richting het volk en ook richting het buitenland om zijn grootsheid weer te geven. Maar bovenal leggen ze de nadruk op de passie die hij voor ballet had, waardoor hij zelfs de *Académie Royale de la Danse* oprichtte. Hiermee schetsen de boeken het beeld van een koning die niet alles alleen deed, maar ook sociale relaties had. Ze laten een koning zien met een passie en een ontwikkeld karakter. Gelijktijdig schetsen ze ook het beeld dat Lodewijk XIV een koning was die geen kans voorbij liet gaan om zichzelf beter neer te zetten, en dus ook mede door middel van dans. Ze schetsen het beeld van een humaan karakter wat in strijd was met zijn constante neiging om alles politiek gerelateerd te maken.

4. Wetenschap

Eén van de meest typerende aspecten van de regeerperiode van Lodewijk XIV is misschien wel de veranderingen die hij aanbracht op het gebied van de wetenschap. Hij voerde een heel ander beleid door dan zijn voorgangers, maar ook de regeringen die na hem kwamen. Dit verschil in beleid leidde gevolgljik ook tot een verschil in de wetenschap die eruit voortkwam. Die wetenschap wordt beschreven om een speciaal Frans karakter te hebben. Alleen tijdens het bewind van Napoleon en die van Generaal de Gaulle zagen we ditzelfde terug. In tijden van een minder sterk bewind weerspiegelde de Franse wetenschap die van zijn bureu.⁵⁰

Het grootste verschil in het beleid van Lodewijk XIV op het gebied van wetenschap was de manier waarop hij wetenschappers financieel steunde. Hij deed dit niet op basis van de diepgaande leervermogens van een persoon, maar hoe nuttig ze waren voor het land. Zo gaf hij beurzen en onderscheidingen voor specifieke activiteiten die waarde hadden voor de staat en een duidelijke praktische applicatie hadden. Deze gaf hij aan individuen met als doel een specifieke taak te vervullen en niet om de activiteiten te belonen die ze al hadden gedaan. De hoogtes van de beurzen konden wel

⁴⁶ SK, p.81

⁴⁷ SK, p.77

⁴⁸ SK, p.93

⁴⁹ SK, p.95

⁵⁰ SK, p.195

verschillen per wetenschapper, zo kregen buitenlandse wetenschappers veel meer omdat hij door deze wetenschappers te coöpteren, zijn reputatie kon verbeteren. Dit was omdat hij andere staatshoofden hiermee kon overtreffen en daarmee aandacht naar hemzelf toe kon trekken vanuit deze landen, wat zijn positie verbeterde. Daarnaast betekende dit dat de buitenlandse wetenschappers alles ten gunste van Frankrijk moesten doen en de andere landen deze ontdekkingen niet kregen wanneer die werden gemaakt.⁵¹ Behalve dat hij individuele wetenschappers financieel steunde, richtte hij ook de *Académie Royale des Sciences* op in 1666. In deze Académie stopte de koning grote sommen met geld en als wederdienst zag hij de leden van de Académie bovenal als adviseurs van de kroon. Hij stelde deze academici samen als een groep van experts die regelmatig vergaderden om de verzoeken van de koning te overwegen.⁵²

Zelf hield Lodewijk XIV zich weinig bezig met de Académie aangezien dit hem weinig interesseerde.⁵³ Hij stelde wetenschappers Christiaan Huygens en Giovanni Domenico Cassini aan als hoofd van de Académie en vele andere beslissingen betreffende de Académie en wetenschap waren de verantwoordelijkheid van Jean-Baptiste Colbert, Lodewijks Minister van Staat.⁵⁴ Wel overzag Lodewijk XIV al deze beslissingen en de meest belangrijke maakte hij zelf.⁵⁵ Pas in 1681 bracht Lodewijk XIV samen met Colbert een bezoek aan de Académie. Een officieel schilderij van dit bezoek werd echter al 10 jaar eerder gemaakt door Sébastien Le Clerc. Dit schilderij van het bezoek met Lodewijk XIV en Colbert in het midden, was gemaakt om te benadrukken dat de koning de genereuze beschermer en sponsor was van de institutie en de reden was voor het bestaan ervan. Hiermee wilden ze hem associëren met elke ontdekking van zijn geleerden om zijn reputatie te bevorderen.⁵⁶

Er werd veel wetenschappelijke vooruitgang gemaakt gedurende Lodewijk XIV's regeerperiode. Dit was omdat zijn beleid rond wetenschap volledig gericht was op resultaten. Zo was er bijvoorbeeld veel progressie op het gebied van geologie en cartografie door uitvindingen van verschillende astronomen die zich daarmee bezighielden.⁵⁷ Ook op het gebied van wapens werd grote vooruitgang geboekt.⁵⁸ Al deze ontwikkelingen werden toegepast op het Franse leger en marine om te helpen bij de oorlogen die hij constant aan het voeren was. Vele projecten zoals de bovenstaande waren hier ook specifiek op gericht.⁵⁹ Naast dat het bevorderen van de positie van de staat met betrekking tot oorlog het doel was van vele wetenschappelijke projecten, was de steun van wetenschap ook één van de eerste dingen waar Lodewijk XIV op bezuinigde in tijden van oorlog.⁶⁰ Wetenschap werd dus behoorlijk beïnvloed en daarmee benadeeld door het overschaduwden van oorlog op de kosten van de koning. Hierdoor zijn er twijfels over de effectiviteit dat Lodewijk XIV's beleid had op de bevordering van wetenschap. Wat helpt dit punt te ondersteunen is dat naast enorme vooruitgang die is gemaakt op het gebied van wetenschap, er geen nieuwe, baanbrekende ideeën of theorieën zijn ontstaan gedurende dit beleid.⁶¹ Hiernaast was deze vooruitgang misschien nog wel veel groter geweest als de wetenschap Lodewijk XIV's constante steun had ontvangen, ook in tijden van oorlog.

5. Kunst als propaganda

De kunst van Lodewijk XIV in Versailles kunnen we lezen in termen van propaganda. Hij is de verpakking van een vorst met de bijbehorende ideologie en manipulatie van het volk.⁶² De kunst weerspiegelt het verlangen van het volk en niet noodzakelijk wat de maker heeft bedoeld met zijn schilderij.⁶³ De kunst is minder gemaakt om het volk te informeren over Lodewijk XIV's rijkdom, maar om het te verkondigen. Een deel van Versailles was niet toegankelijk voor het volk, dus was het

⁵¹ SK, p.187-199

⁵² SK, p.199; p.222

⁵³ SK, p.227

⁵⁴ SK, p.198; p.200; p.225; p.227; p.230

⁵⁵ SK, p.197

⁵⁶ SK, p.222-223

⁵⁷ SK, p.201-202

⁵⁸ SK, p.202

⁵⁹ SK, p.202; p.226

⁶⁰ SK, p.221; p.233

⁶¹ SK, p.203; p.232-233

⁶² Versailles, p.433-434

⁶³ Versailles, p.435

noodzakelijk dat zij bepaalde beelden en figuren maar onthielden. Het ging erom dat er ruimte was voor het publiek om enerzijds fantasie over de staatsmacht te ontwikkelen en anderzijds de representatie van de koning zagen. Veel teksten over de koning bevatten dus ook enorme beschrijvingen van Versailles of andere onderwerpen die de schittering van de koning benadrukken waarin een paar feiten zijn verweven, maar vooral ruimte bieden voor verbeelding. Alles ten doel dat Lodewijk XIV's schittering niet uit zijn werkelijke aanwezigheid kwam, maar uit het beeld van hem.⁶⁴ Zo vraagt men zich af of het spreken over zijn huishouden slechts een dekmantel was om over de koning te praten. Deze verhalen zorgen er vandaag de dag nog voor dat men nadat ze Versailles hebben bezocht er nog ronddwalen.⁶⁵

De kunst in Versailles was dus als propaganda bedoeld. Allerlei thema's kwamen aan bod. Een groot thema in de propaganda kunst van Lodewijk XIV was oorlog, vrede en de politiek daaromheen. Zo werd kunst bijvoorbeeld gebruikt om politieke gebeurtenissen te introduceren. Dit werd vaak op een andere manier weergegeven dan de werkelijkheid. Het schilderij *La Paix conclue à Aix-la-Chapelle* uit 1668 is een voorbeeld hiervan. Dit schilderij van Le Brun laat de vrede zien die in 1668 in Aix-la-Chapelle werd gesloten door Lodewijk XIV. Het schilderij laat namelijk de clausules van dit verdrag zien, maar wel op zijn eigen manier. Dit vredesverdrag werd in feite opgelegd aan hem door een interventie van Engeland en Zweden om de oorlog om Holland en de Franche-Comté. In het schilderij wordt echter weergegeven dat Lodewijk XIV deze vrede vanuit zichzelf aanbood.⁶⁶

Naast het introduceren van politieke gebeurtenissen, heeft de kunst ook de taak om Lodewijk XIV's beslissingen omtrent politiek te verdedigen. Dit deden de schilderijen vooral door weer te geven dat zijn beslissingen rechtvaardig waren. Een voorbeeld van deze rechtvaardiging is te zien bij de beslissing om oorlog te voeren tegen Spanje in 1667, omdat Lodewijk XIV vond dat bepaalde Spaanse provincies zijn legitieme recht waren en bezette deze gebieden. Het schilderij *Guerre contre l'Espagne pour les droits de la reine* van Le Brun laat deze beslissing zien. In dit schilderij wordt duidelijk gemaakt dat de oorlog gerechtvaardigd is door Justitia en Hymenaeus die achter de koning staan.⁶⁷ Ook bij de beslissing om oorlog te voeren tegen Holland in 1673 werd ditzelfde principe toegepast. In het schilderij *Résolution prise de faire la guerre aux Hollandais* van Le Brun wordt Lodewijk XIV wederom met Justitia afgebeeld. Dit keer wijst Justitia hem op de onrechtvaardigheid van de ondankbare Hollanders, wat ook deze oorlog als een rechtvaardige oorlog verklaard.⁶⁸

Niet alleen werden politieke beslissingen door middel van kunst gepromoot, ook werden de Franse overwinningen in oorlogen benadrukt in schilderijen. In de concurrentiestrijd met de Habsburgers beeldde Lodewijk XIV bijvoorbeeld zijn eigen heldendaden uit in het schilderij *Le roi donne ses ordres pour attaquer en même temps quatre des plus fortes places de la Hollande* van Le Brun uit 1672. Dit schilderij benadrukte zijn verovering van de vier sterkste Hollandse steden die hij op hetzelfde moment belegerde en die zich snel overgaven. Lodewijk XIV werd afgebeeld terwijl hij de bevelen voor deze belegeringen gaf.⁶⁹ Dit benadrukte zijn verantwoordelijkheid in deze veroveringen. In de galerij van Versailles zijn dergelijke belegeringen zoals die van Maastricht en Gent ook opgenomen op een overeenkomstige manier, die zijn rol in de overwinning laat zien en de wanverhouding tussen Frankrijk en Spanje duidelijk maakt.⁷⁰ Hiermee wordt de macht van Lodewijk XIV en zijn staat benadrukt.

Naast de gebeurtenissen en beslissingen omtrent oorlog zelf, werd er ook aandacht besteed aan het portretteren van de voorbereiding die deze oorlogen vereisten. Zo wordt in het schilderij *La Franche-Comté conquise pour la seconde fois* van Le Brun uit 1674, Lodewijk XIV weergegeven met Minerva.

⁶⁴ Versailles, p. 440-441

⁶⁵ Versailles, p. 471

⁶⁶ Versailles, p.338-340

⁶⁷ Versailles, p.334-335

⁶⁸ Versailles, p.341-346

⁶⁹ Versailles, p. 355-356

⁷⁰ Versailles, p. 365; p.377

Dit was om aan te geven dat de verovering van de Franche-Comté niet een uitbarsting van moed was, maar één waar voorzichtigheid en voorbereiding ook een grote rol hadden gespeeld.⁷¹ Ook in andere schilderijen werden deze beslissings- en voorbereidingsfasen benadrukt.⁷²

Een ander veel terugkomend thema in de oorlogsschilderijen is dat ze de gevaren voor de koning vaak buitenmenselijk maken. Het gevaar komt niet van mensen maar juist van de elementen: hitte, kou, hongersnood, verwoestingen of droogte.⁷³ Hiermee wordt Lodewijk XIV neergezet als iemand die van mensen niks te vrezen had, nog een voorbeeld van de heroïsering van Lodewijk dat plaatsvond middels oorlogsschilderijen.

Ook werd er Franse kunst op papier gedrukt om het te verspreiden in het binnen- en buitenland. Zo werden bijvoorbeeld de plattegronden en gevels van de koninklijke huizen met daarin schilderwerken en beeldhouwkunsten gegraveerd, maar ook bijzondere dieren en planten. Hierdoor kwam de pracht en praal van Frankrijk die was gecreëerd door Lodewijk XIV in de belangstelling. In het binnenland kon men het voor een zeer lage prijs kopen zodat de toegang tot de schatten voor de meest bescheiden liefhebbers mogelijk was. Deze onderneming was door Colbert opgezet om propaganda te maken voor de rijkdom van de koning.⁷⁴

Al met al maakte de kunst over Lodewijk XIV direct of indirect propaganda voor hem. Hierbij kwam vooral het thema oorlog terug, maar ook zijn balletstukken bevatte propaganda zoals eerder aangegeven.

6. Katholicisme

Lodewijk XIV wordt neergezet als een katholieke koning die tegen het protestantisme is. Deze afgunst jegens protestanten was door Mazarin overgedragen. Mazarin had hem vooral gewaarschuwd voor de Jansenisten, omdat zij een sterk verbonden religieuze kliek waren wie weigerden de pauselijke en bisschoppelijke veroordelingen te erkennen en tornden aan het gezag van de koning.⁷⁵ Ook door de toenemende onvrede van het volk groeide Lodewijk XIV's wantrouwen jegens andere religieuze groepen, maar vooral de protestanten.⁷⁶ De protestanten, ook wel Hugenoten genoemd, hadden door het Verdict van Nantes in 1598 tolerantie verkregen. Daardoor konden zij publiekelijk sympathie tonen voor hun religieuze medestanders in Nederland en Engeland, de grootste rivalen van Frankrijk. Het katholieke geloof was mistevreden met het Verdict van Nantes, ook al was er nog maar weinig van het verdict over in 1629. Lodewijk XIV daarentegen respecteerde het Edict van Nantes wel. Dit kwam doordat zijn grootvader, Henri IV van de Hugenoten had gehouden en geen kwaad in hen zag. Zijn vader daarentegen was bang voor hen, maar Lodewijk XIV trok zich daar niks van aan, maar wilde de Hugenoten geen verdere gunsten verlenen.⁷⁷

Deze insteek veranderde toen Lodewijk XIV in Europa wel zijn wil op kon leggen, maar in zijn eigen rijk niet. Dit kwam doordat de Hugenoten in twee eeuwen van onderdrukking, maar gering gedaald waren in aantallen en er dus voor zorgden dat er geen religieuze conformiteit was. Dit was voor Lodewijk XIV een schande. Daarnaast wilde Lodewijk XIV zijn devotie tot het katholieke geloof laten zien, omdat hij niet mee op kruistocht wilde met de keizer van het Heilig Roomse Rijk om de islam te weren. Zijn band met de paus was op dat moment al onstandvastig, omdat de perceptie van de twee verschilde over wie het gezag in de Franse kerk had. Door deze twee redenen liet hij vanaf 1681 dragonnades uitvoeren.⁷⁸ Hierbij gingen soldaten de huizen van Hugenoten binnen om hen te bekeren. Het politieke beleid rondom het katholicisme werd, verdedigd door de verlossing van Duinkerken. Bij

⁷¹ Versailles, p.369-372

⁷² Versailles, p.341

⁷³ Versailles, p.346

⁷⁴ Versailles, p. 453-454

⁷⁵ ORF, p. 179

⁷⁶ SK, p. 199

⁷⁷ ORF, p. 180

⁷⁸ ORF, p. 180

deze verlossing had Lodewijk XIV de stad gereinigd van ketters. Er was volgens hem geen sprake van geweld tegen onderdanen, maar aandachtige zorg van een vader voor zijn verloren kinderen.⁷⁹

Terwijl de dragonnades aan de gang waren trouwde Lodewijk XIV met de vrome Madame de Maintenon, hierdoor werd hij nog geloviger en werd zijn afkeer naar protestanten groter.⁸⁰ Mede door het groeiende ongenoegen van Lodewijk XIV jegens protestanten werd ook zijn wantrouwen jegens buitenlanders en sommige ‘‘gevaarlijke’’ onderdanen groter.⁸¹ Door de dragonnades konden de koning en zijn ministers aannemen dat er geen protestanten meer in hun rijk waren en werd het Edict van Nantes ingetrokken en verdween de tolerantie jegens protestanten.⁸² Ongeveer 150.000 Hugenoten vluchtten in de 5 jaar na de afschaffing. Door de kennis die de Hugenoten meenamen kwam Frankrijk in sommige regio’s economisch in de problemen. Toch bleven er ook Hugenoten achter waardoor het protestantisme onder deze onderdrukking bleef bestaan.

Ook wordt er duidelijk in de boeken geschetst dat Lodewijk XIV gebruik maakte van het droit divin om zijn macht te vergoelijken. Zo zei hij in 1700 duidelijk tegen zijn kleinzoon die koning werd van Spanje: *‘Do not let yourself be governed, be the master; never have either favourites or a prime minister; listen to, consult your Council, but decide yourself; God, who has made you a king, will give you the necessary wisdom so long as your intentions are good.’* [Laat je niet regeren, wees de meester; heb nooit favorieten of een eerste minister; luister naar, raadpleeg je Raad, maar beslis zelf; God, die je tot koning heeft gemaakt, zal je de nodige wijsheid geven zolang je bedoelingen goed zijn.]⁸³

7. Orde en routine

Een thema wat veel terugkomt in elk aspect van het leven van Lodewijk XIV, maar ook nadrukkelijk wordt weergegeven in alle boeken is orde en routine. Lodewijk XIV zou orde en routine namelijk erg belangrijk hebben gevonden. Het hofleven op Versailles is een voorbeeld hiervan. Het hofleven maakte hij als een doorlopende ceremonie dat werd geregisseerd als een spektakel waarin de hovelingen de figuranten waren of de hoofdrollen speelden. Hierdoor dwong hij ze tot een levensstandaard die ze niet konden financieren, leven op het hof was op deze manier namelijk erg duur. Hiermee maakte hij de adel afhankelijk van hem.⁸⁴ Ook heerste er een strenge etiquette op het hof, zo moest iedereen wanneer hij langsliep ruim baan maken en diep buigen. Met name voor vrouwen waren deze regels erg streng, ze mochten bijvoorbeeld niet hun ware gevoelens uiten. Deze strenge regels leidden ook af en toe tot een dispuut tussen hovelingen. Deze strenge etiquette en de gedwongen afhankelijkheid van hovelingen was allemaal een strategie om controle te verkrijgen over de adel, de adel vertrouwde hij anders namelijk niet om hem te steunen. Met deze maatregelen moesten ze wel.⁸⁵ Vanuit traditie was Versailles voor hovelingen toegankelijk, maar ook voor de normale burger, weliswaar moest ook dit van Lodewijk XIV volgens strenge voorschriften en gebruiken die hij had vastgesteld.⁸⁶

Een andere uiting van deze behoefte aan orde en controle is zijn keuze van ministers. De ministers kwamen overwegend uit de adel en met name uit de families Colbert, Le Tellier en Phélypeaux. Ook wisselde hij niet vaak zijn ministers en wanneer deze ministers uiteindelijk overleden, verving Lodewijk XIV ze met hun zonen of andere familieleden.⁸⁷ De enige keer dat Lodewijk XIV dit niet deed en een minister koos die hij niet persoonlijk kenden, erkende hij later dat dit een vergissing was

⁷⁹ Versailles, p. 333

⁸⁰ ORF, p. 181-182

⁸¹ SK, p. 199

⁸² FL, p. 168

⁸³ ORF, p. 170

⁸⁴ FL, p.133-134

⁸⁵ FL, p.134-135

⁸⁶ Versailles, p.436

⁸⁷ ORF, p.141-142

geweest.⁸⁸ Ook dit weerspiegelt een enorm wantrouwen wat zich uit door middel van orde en controle, zelfs bij dus de keuze van ministers. Hiernaast besloot Lodewijk in 1662 het ambt van de hoofdinspecteur van financiën af te schaffen en zelf deze taak op zich te nemen. Hij ging zijn schatten zelf ordenen en uitdelen om misstanden rondom de financiën te verhelpen.⁸⁹

Op het gebied van dans zien we ook orde en routine terugkomen, voornamelijk in de beginfasen van zijn balletcarrière. Hierin vond hij namelijk deze routine door heel hard te werken aan zijn dans, en erg veel te trainen om hemzelf te verbeteren. Hierover zegt de schrijver D.L. Rubin, 1992: “*Fortunately, the deep need for structured work and an acceptance of routine were fundamental aspects of the king's character.*” [Gelukkig waren de diepe behoefte voor gestructureerd werk en de acceptatie van routine een fundamenteel aspect van het karakter van de koning.]⁹⁰ Ook wordt er over Lodewijk XIV gezegd dat hij perfectionistisch was,⁹¹ wat goed aansluit op zijn behoefte voor orde en routine omdat dit een middel is om dit “perfecte” te bereiken.

Wetenschap is ook een voorbeeld van een gebied waarin we deze aspecten terug zien komen. Hier moesten de wetenschappers die hij steunde namelijk onder specifieke standaarden, regels en normen werken die hij had opgesteld. Hij was voorstander van ordelijke en doelgerichte activiteiten ten opzichte van spontane activiteiten en ook dit zie je terug in zijn beleid, alles moest een doel hebben. Daarnaast was de oprichting van de Académie een uiting hiervan. Hierdoor had hij nog meer controle over wat er met de wetenschap gebeurde en konden er collectieve projecten worden ondernomen waar orde en doelgerichtheid aan te pas kwamen.⁹²

Om dit nog extra te benadrukken zegt D.L. Rubin, 1992: “*I like to think Louis came to consider institutions, structures and projects as more significant than individuals. He is never recorded to have been particularly impressed with an unconventional genius. Louis had the opportunity to admire Pascal and Leibniz, both of whom lived under his rule, but apparently he failed to appreciate their intelligence. Most likely the kind of scientific worker he admired was a leader of men like Cassini or Vauban; a project maker like Perrault or Dodart; or an expert consultant like Huygens. Not only were they valuable for completing their appointed task, they were as predictable as the characters in a Racine play.*” [Ik zou graag denken dat Lodewijk instituties, structuren en projecten belangrijker ging vinden dan individuen. Hij wordt nooit vermeld als het type persoon dat bijzonder onder de indruk was van een onconventioneel genie. Lodewijk had de kans om Pascal en Leibniz te bewonderen, die beiden onder zijn bewind leefden, maar blijkbaar faalde hij erin om hun intelligentie te waarderen. De soort van wetenschappelijke werker die hij waarschijnlijk bewonderde waren leiders van mannen zoals Cassini of Vauban; een project maker zoals Perrault of Dodart; of een expert adviesgever zoals Huygens. Niet alleen waren zij waardevol voor het afmaken van hun aangewezen taak, ze waren zo voorspelbaar als de karakters in een Racine toneelstuk.]⁹³

Anderzijds heb je het rechtsstelsel. Alhoewel Lodewijk XIV vastberaden was om de orde te herstellen in wetteloze regio's zoals de Auvergne, zorgde hij ervoor dat hij zich juist minder bemoeide met de alledaagse processen van justitie dan degenen die voor hem regeerden.⁹⁴ Dit staat haaks op zijn behoefte aan orde en routine aangezien hij deze behoefte hier niet toepaste.

Alles overziend wordt de behoefte van Lodewijk XIV aan orde en routine door de boeken op elk aspect van zijn bewind benadrukt. Ook wordt zijn wantrouwen vaak neergezet als de oorsprong van deze behoefte. Orde en routine zijn dan de uiting van dit wantrouwen. Wel zijn er uitzonderingen zoals dus het rechtsstelsel. Ze schetsen het beeld van een koning die structuur waardeert boven alles en ook bovenmatig wantrouwend is.

⁸⁸ ORF, p.172

⁸⁹ Versailles, p.300

⁹⁰ SK, p.77

⁹¹ SK, p.76

⁹² SK, p.197-199

⁹³ SK, p.203

⁹⁴ ORF, p.174

Hoofdstuk 2: analyse van de brieven van Mme de Maintenon

In dit hoofdstuk wordt het beeld van Lodewijk XIV geschetst uit deel 4 en 5 van de brieven van Madame de Maintenon, de tweede en laatste vrouw van Lodewijk XIV.

3. Mme de Maintenon. 1758. *Lettres de Madame de Maintenon: tome quatrième*
4. Mme de Maintenon. 1757. *Lettres de Madame de Maintenon: tome cinquième*. Pierre Erialed: Amsterdam

Wij hebben gekozen voor deel (in het boek Tome genoemd) 4 en 5 (in de voetnoten 'T4' en 'T5' genoemd), omdat deze toegankelijk waren zonder universitaire licentie, leesbaar waren en in de tijd waren geschreven dat Madame de Maintenon al langer getrouwd was met Lodewijk XIV (zij trouwden namelijk in 1683) waardoor zij hem beter kende. Tome 4 begint namelijk in 1694 en loopt tot 4 september 1715, 1 dag na de dood van Lodewijk XIV. De brieven in Tome 4 zijn gericht aan de kardinaal van Noailles, een belangrijke geestelijke in de tijd van Lodewijk XIV. Tome 5 begint in 1700 en loopt tot 1715. De brieven in Tome 5 zijn gericht aan de hertog van Noailles, een belangrijke officier in het Franse leger in de tijd van Lodewijk XIV. Om de informatie over Lodewijk XIV uit de brieven te halen, hebben wij gebruik gemaakt van algemene sleuteltermen, namelijk: *le roi* [de koning], *Louis XIV* [Lodewijk XIV], *Louis le grand* [Lodewijk de Grote], *le Roi Soleil* [de Zonnekoning] en *mon mari* [mijn man]. De informatie is net als in hoofdstuk 1 opgedeeld in 7 categorieën: liefde voor oorlog (1), leiderschap en superioriteit (2), ballet (3), wetenschap (4), kunst als propaganda (5), katholicisme (6) en orde en routine (7). Per categorie worden er naast de algemene zoektermen ook specifiekere sleuteltermen gehanteerd.

1. Liefde voor oorlog

Naast de algemene zoektermen hebben we bij dit thema gezocht op de termen: *guerre* [oorlog], *gloire* [glorie], *paix* [vrede] en *Louvois* (legerleider van Lodewijk XIV).

Lodewijk XIV werd neergezet als een koning die niet per se hield van oorlog, maar het wel nodig achtte. Het vragen om vrede hoorde volgens Lodewijk namelijk niet bij zijn waardigheid.⁹⁵ Ook het accepteren van een vredesvoorstel van vijanden vond de koning vaak onacceptabel, deze voorstellen zag hij als onwaardig en het accepteren ervan zou leiden tot schaamte en schande voor Lodewijk XIV maar ook voor zijn leger en zijn staat.⁹⁶ Oorlog vond de koning dus beter dan schaamte, hierdoor was hij gedwongen zijn oorlogen voort te zetten.⁹⁷ Dit principe ging ook op wanneer vrede bijna onvermijdelijk was, zo zegt Mme de Maintenon in één van haar brieven aan de hertog van Noailles: "*Je crois que votre courage vous trompe, quand vous espérez des ressources ; vous faites réflexion aux malheurs qui nous sont arrivés à la guerre depuis plusieurs années , & à la famine présente qui y met le comble, je ne comprends point qu'on puisse éviter une paix aussi affligeante, que celle qu'on nous offre.*" [Ik geloof dat je moed je bedriegt, terwijl je hoopte op middelen; Als u nadenkt over de tegenslagen die ons de afgelopen jaren in de oorlog zijn overkomen, en de huidige hongersnood die daaraan bijdraagt, begrijp ik niet hoe we een vrede kunnen vermijden die zo schrijnend is als degene die ons wordt aangeboden.]⁹⁸

Doordat Lodewijk XIV vrijwel constant oorlog aan het voeren was, had dit een behoorlijke invloed op hemzelf en de mensen om hem heen. Het voeren van deze oorlogen was namelijk erg duur en had dus een groot effect op de financiën van de koning. Op een gegeven moment had Lodewijk XIV zelfs te weinig geld om zijn oorlogen te kunnen financieren.⁹⁹ Lodewijk XIV wilde de oorlogen echter koste

⁹⁵ T4, p.304-305

⁹⁶ T5, p.158; p.113-114

⁹⁷ T5, p.118

⁹⁸ T5, p.130

⁹⁹ T5, p.130; p.179; p.218

wat kost doorzetten en dit maakte dat hij bijvoorbeeld zijn eigen gouden serviesgoed om liet smelten tot munten, maar ook dat hij zijn kostbare edelstenen liet verpanden om extra geld te genereren: *‘J’ai dit tout ce qui est dans votre lettre au Roi, qui l’a reçu comme il le doit de son Archevêque. Il a diminué sa table à Marli: il a envoyé sa vaisselle d’or à la Monnoie: il a donné ses pierreries à M. Defmarets pour les mettre en gage, si on le peut. “Il fera toujours prêt”, dit-il, “à se dépouiller pour des peuples qui ont tant fait pour lui.”* [Ik heb alles in uw brief gezegd aan de koning, die hem heeft ontvangen zoals het hoort van zijn aartsbisschop. Hij heeft zijn tafel in Marli verkleind; hij heeft zijn gouden serviesgoed naar de Monnoie gestuurd; hij heeft zijn edelstenen aan de heer Defmarets gegeven om te verpanden, als dat mogelijk is. Hij zal altijd bereid zijn,” zegt hij, “zich uit te kleden voor mensen die zoveel voor hem gedaan hebben.]¹⁰⁰ Ook geeft zijn vrouw, Mme de Maintenon aan dat Lodewijk XIV, maar ook alle mensen aan zijn hof en zijzelf hierdoor vaak alleen nog maar aan de oorlogen konden denken.¹⁰¹ De oorlogen beïnvloedde het leven van Lodewijk en de mensen om hem heen dus in hoge mate, financieel en mentaal.

Naast dat deze constante oorlogen invloed hadden op Lodewijk XIV zelf, geeft Mme de Maintenon aan dat ook het volk er erg onder leed.¹⁰² Zo zegt ze over het verbreken van de vrede in 1709 in één van haar brieven: *“Tous les bons François ont senti, comme vous, la dureté des conditions de la paix qu’on vient de rompre.”* [Alle goede Fransen hebben, net als jij, de hardheid gevoeld van de voorwaarden van de vrede die we zojuist hebben verbroken.]¹⁰³ In een andere brief geeft ze aan dat vooral de mensen op het platteland, uitgeput zouden zijn door alles wat ze aan de koning moeten afstaan omdat het oorlog was. Ook krijgt ze zelf een brief toegestuurd van M. Kardinaal de Noailles die vertelt hoeveel pijn de tegenslagen van de staat hem wel niet bezorgen.¹⁰⁴

Van het volk leed ook specifiek het Franse leger erg onder de oorlogen. De krappe financiën gecombineerd met een leger dat constant bezig moest zijn, maakte dat er weinig zorg was voor de soldaten en er veel zieke mensen waren in het leger: *“Il nous faut la paix, mon cher duc: il faut un intervalles nos guerriers sont rebutés: l’armée est pleine de malades.”* [We hebben rust nodig, mijn beste hertog: we hebben een pauze nodig. Onze krijgers zijn ontmoedigd: het leger zit vol zieke mannen.]¹⁰⁵ Naast dat het volk er qua welzijn onder leed, zorgden de oorlogen ook voor verdeling onder het volk, bijvoorbeeld bij het achterlaten van Franse troepen in Spanje in 1709. Door de grote gevolgen van de beslissing van Lodewijk XIV om oorlog te blijven voeren, ontving hij steeds meer kritiek. Deze kritiek is volgens Mme de Maintenon niet terecht, de koning gaf zelf namelijk ook alles voor zijn volk. Deze kritiek was volgens haar alleen maar een uiting van de slechte wil die sommige mensen hadden.¹⁰⁶

De vele negatieve gevolgen van de oorlog, weerhield Lodewijk XIV er echter niet van om de overwinningen in oorlog wel te vieren en te benadrukken. Zo werd een overwinning in 1707 in de Provence gevierd en bezongen in Versailles: *“Les affaires de Provence me paroissent bien sérieuses. Et quoi qu’on dise à Versailles, où l’on chantoit victoire hier au soir, j’ai bien de la peine à croire qu’on ne prenne pas Toulon & tout le reste.”* [De zaken in de Provence lijken me zeer ernstig. En wat ze ook zeggen in Versailles, waar ze gisteravond de overwinning bezongen, ik vind het moeilijk te geloven dat ze Toulon en de rest niet innemen.]¹⁰⁷ Ook werd het als gebruikelijk omschreven dat Lodewijk XIV nieuws maakte van zijn overwinningen.¹⁰⁸

Ook werd er gerefereerd in de brieven naar de dood van de Spaanse koning in 1700. Lodewijk XIV erkende de nieuwe Spaanse koning, de hertog van Anjou, door te wachten met het afronden van een verdrag tot na de dood van de Spaanse koning.¹⁰⁹

¹⁰⁰ T4, p.304-305; T5, p.113-114; p.121

¹⁰¹ T5, p.162

¹⁰² T4, p.118; T5, p.241; p.130

¹⁰³ T5, p.123-124

¹⁰⁴ T4, p.282

¹⁰⁵ T5, p.232

¹⁰⁶ T5, p.113-114; p.133-134

¹⁰⁷ T5, p.111

¹⁰⁸ T5, p.111; p.94

¹⁰⁹ T4, p.208; p.210

Al met al wordt Lodewijk XIV neergezet als een koning die niet zozeer van oorlog hield, maar het onvermijdelijk vond. hij wilde namelijk geen gezichtsverlies lijden. Ook wordt er benadrukt hoeveel het volk maar vooral hijzelf heeft moeten inleveren voor deze oorlogen, tot het verkopen van zijn eigen spullen aan toe.

2. Leiderschap en superioriteit

Voor het thema *leiderschap en superioriteit* zijn er naast de algemene zoektermen ook de termen: *supérieur* [superieur], *la Cour* [het hof], *Versailles* [Versailles], *grandeur* [grootheid], *fort(ement)* [sterk(heid)] en *commander* [bevelen] gebruikt.

Lodewijk XIV wordt gekenschetst als een echte leider die veel bevelen gaf. Hij zou als enige altijd gelijk van geest, humeur en beroep handhaven.¹¹⁰ Lodewijk XIV was superieur op het gebied van bevelen geven. Men kwam naar hem toe om advies en om bevelen te krijgen. Vragen of plaatsen moesten worden weggeblazen of mensen gearresteerd moesten worden, men wilde een bevel van de koning.¹¹¹ Daarnaast gaf de koning ook bevelen aan Mme de Maintenon om bepaalde informatie zoals een jubileum uitstel of financiering van een plan, door te geven aan de kardinaal van Noailles aan wie zij schreef in Tome 4.¹¹² Ook schreef Lodewijk XIV zelf mensen om hen een bevel door te geven:

“VOYEZ le Cardinal de Noailles: & sachez de lui, s'il persiste à me demander des ordres sur l'éloignement de quelques Religieux du Port - Royal, depuis les nouvelles que l'on a enes de Rome faites là-dessus tout ce qu'il désirera. Signé, Louis.” [Ga naar kardinaal de Noailles: en vraag hem, als hij doorgaat met mij om orders te vragen over de verwijdering van enkele religieuzen uit de Port Royal, sinds het nieuws uit Rome is gekomen, te doen wat hij wil in deze kwestie. Ondertekend Louis.]¹¹³

Naast bevelen drukt Lodewijk XIV zich ook superieur uit door zich krachtig te laten horen over zaken die wankelingen in zijn macht konden veroorzaken of door zijn koninklijke, superieure rol toegewijd uit te voeren.¹¹⁴ Mme de Maintenon voegt daaraan toe dat Lodewijk XIV soms misleid moet worden om ijverig en gepassioneerd te worden.¹¹⁵ Lodewijk XIV gedroeg zich dus superieur, maar dat betekent niet dat hij niet samenwerkte met anderen. Mme de Maintenon beschrijft deze vele samenwerkingen duidelijk. Zo riep de koning maarschalken Boufflers, Harcourt en Villars op om vergaderingen te houden over de vredesomstandigheden met Spanje in 1710.¹¹⁶ Ook werkte de koning over deze kwestie veel samen met de heer Defmaretz en Voifin. Zij kwamen wekelijks bijeen om de fondsen rondom de oorlog te regelen.¹¹⁷

Daarnaast wordt de samenwerking tussen de hertog van Noailles (aan wie Tome 5 gericht is) en de koning benadrukt in de brieven. De hertog was een officier in het Franse leger. De koning vond de hertog van Noailles geweldig, want hij had nog nooit zoveel bevelen gezien die zo goed aan zijn leger waren gegeven. Ook bood hij het leger veiligheid door hen te waarschuwen voor gevaarlijke plekken: *“Le lendemain matin, le roi me dit que votre dépêche était merveilleuse: qu'il n'avoit jamais vu tant d'ordres, & si bien donnés: qu'il n'y avoit pas un seul officier, qui ne sçut ce qu'il avoit à faire: & que vous aviez poussé la prévoyance jusqu'à marquer aux soldats de ne pas entrer trop avant dans la ville, parce qu'ils trouveroient des retranchemens.”* [De volgende ochtend vertelde de koning me dat je bericht geweldig was: dat hij nog nooit zoveel bevelen had gezien, en zo goed gegeven: dat er geen

¹¹⁰ T5, p. 104

¹¹¹ T4, p. 112; T4, p. 201

¹¹² T4, p. 190; T4, p. 195; T4, p. 144

¹¹³ T4, p. 275

¹¹⁴ T5, p. 80; T4, p. 95; T5, p. 169; T5, p. 119; T4, p. 183

¹¹⁵ T4, p. 19

¹¹⁶ T5, p. 146

¹¹⁷ T5, p. 162; T4, p. 280; T4, p. 356

enkele officier was die niet wist wat hij moest doen: en dat je zo ver was gegaan om de soldaten te instrueren niet te ver de stad in te gaan, omdat ze dan schansen zouden vinden.]]¹¹⁸

Behalve dat Lodewijk XIV werkte met losse individuen, werkte Lodewijk ook veel samen met zijn kleine kring van ministers.¹¹⁹ De minister die het meest in de brieven werd genoemd was Michel Chamillart.¹²⁰ Hij hield zich bezig met de financiën van de Franse staat.¹²¹ Hij was geen goede christen, maar wel een goede minister die tegen iemand die gewapend is, met feiten en weerlegging zich staande kan houden.¹²² Niet alle ministers deden wat de koning van hen vroeg. Lodewijk XIV verklaarde dat uit hun verlangen om iets te doen wat hen eer zou opleveren in de ogen van de wereld: *‘Le Roi répondit: M. de Louvois l'a fait faire presque malgré moi. Tous ces Mrs. Les Ministres veulent faire quelque chose qui leur fasse honneur auprès de la prospérité.’* [De Koning antwoordde: M. de Louvois heeft het laten doen ondanks mij. Alle ministers willen iets doen dat hen eer brengt in de ogen van het publiek.]¹²³ Ook waardeerden zij het niet als de koning zich liet informeren door mensen die geen ministers waren.¹²⁴ Eigenlijk was er ook nog een Algemene Vergadering en een Vergadering van Commissarissen volgens Mme de Maintenon, maar daar wordt in de brieven niet naar gerefereerd als het gaat over samenwerkingen die Lodewijk XIV had.¹²⁵

Naast geleerden en soldaten werkte de koning ook samen met zijn vrouw, Mme de Maintenon. Hij beval haar meerdere malen om bepaalde informatie door te geven, maar besprak soms ook bepaalde zaken met haar bijvoorbeeld over de hertog van Noailles.¹²⁶ Hierdoor schreef soms de hertog van Noailles Mme de Maintenon om de koning te bereiken.¹²⁷ Ook de kardinaal van Noailles deed dit.¹²⁸ Daarnaast gaf Mme de Maintenon sommige ministers nieuwe banen en beval hen niet meer om nieuwe banen te vragen.¹²⁹

In alle samenwerkingen van Lodewijk XIV liet hij duidelijk respect zien voor de mensen waarmee hij samenwerkte. Dit benadrukt Mme de Maintenon: *‘Ce n'est pas le respect qui manque avec les Rois.’*¹³⁰ [Er is geen gebrek aan respect bij koningen.] Zo werd de hertog van Noailles overladen met complimenten over zijn manier van werken, zijn gehechtheid en trouwheid aan de koning en zijn ijver die weerspiegelt op zijn troepen.¹³¹ Ook leefde hij mee met de gezondheid van Noailles waaruit zijn zorg en medeleven voor Noailles blijkt.¹³² De kardinaal van Noailles werd ook met lof overladen. De koning respecteerte hem en vond hem wijs. Als hij iets zal voorstellen zou de koning het niet weerleggen.¹³³ Ook buiten samenwerkingen om behandelde Lodewijk XIV mensen met respect bijvoorbeeld de zus van de hertog van Noailles die hij *‘à merveilles’* [geweldig] behandelde.¹³⁴ Ook gaf de koning beloningen voor goede diensten zoals aan de ridder van Luxembourg die het gezag over Valenciennes kreeg, maar ook een pensioen ter waarde van duizend frank die de heer Duché ontving van de koning.¹³⁵ Ook al toonde de koning vaak respect voor de mensen waarmee hij samenwerkte, toch was hij geschokt dat zoveel mensen namens hem praatten in samenwerkingen.¹³⁶

Door alle bevelen, samenwerkingen en respectuïtingen die de koning deed, moest hij enorm hard werken.¹³⁷ Dit harde werken deed hij mede, omdat hij Frankrijk zag als zijn familie: *‘La France est désormais sa famille, & lui est au moins aussi chère que celle qu'il a perdue.’* [Frankrijk is nu zijn familie en minstens zo dierbaar als degene die hij verloor.]¹³⁸ Zo wilde hij hen geen aalmoezen (giften)

¹¹⁸ T5, p. 203

¹¹⁹ T4, p. 60

¹²⁰ T5, p. 72

¹²¹ T4, p. 224

¹²² T4, p. 252; T4, p. 196; T4, p. 197

¹²³ T4, p. 134

¹²⁴ T4, p. 60

¹²⁵ T4, p. 315; T4, p. 339

¹²⁶ T5, p. 63; T4, p. 337-338

¹²⁷ T5, p. 189

¹²⁸ T4, p. 34; T4, p. 328

¹²⁹ T5, p. 58

¹³⁰ T4, p. 51

¹³¹ T5, p. 139; T5, p. 92; T5, p. 138; T5, p. 177; T5, p. 169; T5, p. 187; T5, p. 209

¹³² T5, p. 234

¹³³ T4, p. 176

¹³⁴ T5, p. 85

¹³⁵ T5, p. 99; T5, p. 31

¹³⁶ T4, p. 116

¹³⁷ T5, p. 178; T5, p. 235

¹³⁸ T5, p. 235

geven, omdat het nieuwe lasten voor het volk zouden creëren.¹³⁹ Hierin schemert het gevoel van de koning door. Op meerdere plekken in het boek wordt gerefereerd naar Lodewijk XIV's gevoelige kant. Zo rouwde Lodewijk XIV om het verlies van de vader van de hertog van Noailles, maar ook om de verwoesting van de Val de Grace (een kerk in Parijs) was Lodewijk XIV diepbedroefd.¹⁴⁰ Ook om een mooi schouwspel in Marly hield Lodewijk XIV.¹⁴¹ Als laatste was hij ook ontroerd toen hij zijn drie kinderen zag vertrekken: *'Le Roi a été touché de voir partir ses trois enfants; & quoique leur voyage n'ait rien que de bon, la séparation est triste.'* [De koning was ontroerd toen hij zijn drie kinderen zag vertrekken, en hoewel hun reis niets dan goeds was, was de scheiding verdrietig.]¹⁴²

Mme de Maintenon schetst dus naast een kant waar hard werken en superieur zijn voornamelijk aanwezig zijn ook een gevoelige kant van Lodewijk XIV. Dat gaat zelfs zo ver dat zij hem vaker bedroefd vindt dan geïrriteerd. Ook heeft ze moeite met hem gelukkig maken.¹⁴³ Ook anderen zien in de laatste jaren van de koning een zwakker beeld van hem, doordat de koning steeds zieker wordt en men zich verplicht voelt hem meer rust en vrede te bieden.¹⁴⁴ Mme de Maintenon toonde op een gegeven moment zelfs medelijden met Lodewijk XIV: *'Que les gens en place font à plaindre d'avoir à refuser leurs meilleurs amis, ou à faire des injustices!'* [Hoe zielig zijn de machthebbers die hun beste vrienden moeten weigeren of beledigingen moeten begaan!] Hierdoor wekt Mme de Maintenon het medelijden van de lezer voor de koning op. Er wordt dus een beeld geschetst van de koning waar men medelijden mee heeft.

Alles bijeengenomen wordt Lodewijk XIV neergezet als een koning die zich superieur kon gedragen door bijvoorbeeld bevelen uit te delen aan zijn onderdanen. Hij deelde alleen niet altijd bevelen uit aan zijn onderdanen, want hij ging ook vaak het gesprek aan met zijn ministers, andere geleerden of zijn vrouw. Hij beloofde hen met complimenten of giften. Naast de kant van leiderschap en superioriteit toonde Lodewijk XIV ook een gevoelige kant met tranen en rouwen. Mme de Maintenon zet hem dus neer op twee compleet verschillende manieren: als een gevoelige man en als een harde, leidinggevende koning.

3. Ballet

Naast de algemene zoektermen, hebben we voor dit thema ook gezocht op de termen: *ballet* [ballet], *danse* [dansen], *le Roi Soleil* [de Zonnekoning], *bal* [bal/gala] *Pierre Beauchamps* (zijn balletmentor) en *Jean-Baptiste Lully* (zijn componist).

Over dans en specifiek ballet wordt in de brieven niks genoemd. Ook met de andere zoektermen kwam er niets uit. Wel werd er een paar keer in de brieven genoemd dat Mme de Maintenon en de koning een gala hielden tijdens carnaval, zo zegt Mme de Maintenon in één van de brieven: *'On va passer les jours gras à Marly: il y aura trois bals.'* [We gaan de vastenavondsdagen vieren in Marly (koninklijke residentie): er zullen drie gala's zijn.]¹⁴⁵ Ook in een andere brief wordt wederom het houden van een gala genoemd door Mme de Maintenon: *'Tout le monde est au bal: & je profite avec plaisir du tems qu'on me laisse pour vous entretenir un peu.'* [Iedereen is op het bal: & ik maak graag gebruik van de tijd die ik nog heb om een beetje met je te praten.]¹⁴⁶ Hierdoor wordt duidelijk dat dans terugkwam in het leven van de koning door middel van gala's die af en toe gehouden werden, verder wordt dans echter niet benoemd in de periode waarin de brieven van Tome 4 en 5 van Mme de Maintenon zijn geschreven.

¹³⁹ T4, p. 67

¹⁴⁰ T5, p. 70; T5, p. 93

¹⁴¹ T5, p. 25

¹⁴² T4, p. 215

¹⁴³ T4, p. 257; T4, p. 202

¹⁴⁴ T4, p. 343; T5, p. 149; T5, p. 269

¹⁴⁵ T5, p. 17

¹⁴⁶ T5, p. 19

4. Wetenschap

Voor het thema *wetenschap* hebben we naast de algemene zoektermen gezocht op de termen: *science* [wetenschap], *l'Académie Royale des Sciences* [de Koninklijke Academie van de Wetenschap] en afgekort *l'Académie* [de Academie], *université* [universiteit], *Huygens en Cassini* (hoofden van de Academie en belangrijke wetenschappers) en *Colbert* (minister die zich ook veel met het beleid rond wetenschap bezighield). In de brieven worden wetenschap en deze zoektermen echter niet genoemd.

5. Kunst als propaganda

Voor het thema *kunst als propaganda* hebben we naast de algemene zoektermen gezocht op de termen: *art* [kunst], *la galerie* [de galerij], *Versailles* [Versailles], *Le Brun* (de koninklijke schilder), *peintre* [schilder] en *tableau* [schilderij].

In de brieven wordt dit thema amper benoemd. Wel vertelt Mme de Maintenon over een schilderij dat ze heeft laten maken. Dit schilderij, dat een portret van haarzelf was, was een geschenk aan de dames van het klooster St. Louis. het schilderij moest volgens strenge voorschriften van Mme de Maintenon worden geschilderd. Hierdoor kon de schilder er geen eigen draai aan geven. Deze gehoorzaamheid die de schilder moest hebben, beschrijft ze dan ook in de brief: *‘J'aurais voulu graver au bas de ce portrait tout ce que ces Dames connaissent de vos vertus, & tout ce que j'en vois; mais il a fallu vous obéir, & céder à votre modestie qui m'impose silence.’* [Ik had graag onderaan dit portret alles willen graveren wat deze dames weten over uw deugden, en alles wat ik van hen zie; maar ik moest u gehoorzamen en toegeven aan uw bescheidenheid, die mij dwingt tot stilte.]¹⁴⁷ Er wordt dus geen verwijzing gemaakt naar kunst als propaganda, maar alleen simpelweg als kunst.

6. Katholicisme

Voor het thema *katholicisme* zijn er naast de algemene zoektermen ook de termen: *la foi* [het geloof], *catholique* [katholiek], *protestant* [protestant], *droit divin* [goddelijk recht] en *Dieu* [God] gebruikt.

Lodewijk XIV wordt door Mme de Maintenon neergezet als een katholieke koning die met christelijke moed regeert.¹⁴⁸ Hij vertrouwde compleet op God die in zijn hart zat, om hem op de been te houden.¹⁴⁹ Hij ging dus ook naar een biechtvader waar hij zijn zonden kon uiten.¹⁵⁰ Deze vroomheid nam met tegenslagen toe: *‘Le Roi est dans les dispositions qu'on peut lui désirer. Sa piété, son courage augmentent avec les revers, & ajoutent à l'attachement qu'on a pour lui.’* [De Koning is zo goed gezind als men maar kan wensen. Zijn vroomheid en moed nemen toe met de tegenslagen en dragen bij aan de genegenheid die we voor hem hebben.]¹⁵¹ De koning werd dus gaandeweg geloviger. Hij stelde daarom ook uitingen van vriendschap jegens vromen zeer op prijs.¹⁵² Niet alles aan het geloof begreep Lodewijk XIV. Hij had bijvoorbeeld een afkeer van habijten en dan vooral het habijt van monniken.¹⁵³ Het *droit divin* waar de koning op ruste was erkend onder zijn dienaren. De kardinaal van Noailles, de pastoor van Parijs, erkende bijvoorbeeld dat alle genaden de kant op vielen van de Majesteit. Naast Noailles geloofden men dat God de koning onderwees: *‘Dieu instruit le Roi malgré lui.’* [God onderwijst de koning ondanks zichzelf.]¹⁵⁴

Naast de koning was ook het hof van Versailles gelovig. Dit bekeringsproces duurde daarentegen wel een paar jaar. Er wordt namelijk in de brieven beschreven dat in 1700 het hof het geloof niet wilde overnemen maar aanpassen aan hun geloof, zodat de bekering aan God geen angstaanjagende dingen

¹⁴⁷ T4, p.353-354

¹⁴⁸ T5, p. 200; T5, p. 78; T5, p. 73; T4 p. 215

¹⁴⁹ T5, p. 120; T4, p. 70

¹⁵⁰ T5, p. 171

¹⁵¹ T4, p. 252

¹⁵² T4, p. 42

¹⁵³ T4, p.33-34

¹⁵⁴ T4, p. 20; p. 321-322

aan het licht zou brengen. Naast de geloofsbelijdenis was ook de sobere kledingdracht en uitstraling niet aanwezig: *“On en admet toutes les pratiques extérieures: on en néglige l'esprit”* [Alle uiterlijke praktijken worden geaccepteerd: we verwaarlozen de geest.]¹⁵⁵ In 1706 daarentegen werd het hof beschreven als een plek waar geloofsbelijdenis respectvol werd uitgevoerd en er weinig overgave was aan genot.¹⁵⁶ Het hof werd dus net als Lodewijk XIV geloviger.

Verder worden er conflicten rondom het geloof beschreven. De voornaamste gelovige tegenstanders van de koning waren de Jansenisten. Die wekten voortdurend de verdenkingen van de koning. Zij waren tegen het absolutisme en delen van het katholieke geloof.¹⁵⁷ De tweede partij gelovigen die in de brieven wordt genoemd zijn de Jezuïeten. De Jezuïeten gingen soms in hun toewijding naar God en het katholieke geloof te ver waardoor er volgens Mme Maintenon soms sprake was van oorlog.¹⁵⁸ Ook de kerk vertrouwde de Jezuïeten niet. Men was bang voor de duisternis en de gevolgen van de toegewijde stroming.¹⁵⁹ Toch zag de koning nu en dan de Jezuïeten als medestanders. Zo nam hij af en toe een advies aan van een Jezuïet als hij hem kende via een bondgenoot op misnoegen van Mme de Maintenon.¹⁶⁰ Toch wilden de koning één rijk met één geloof (het catholicisme), want hij haatte verdeeldheid: *“Le roi haït les divisions: il désire ardemment que celle ci finisse: il ne tient qu'à ce cher oncle de la terminer à son avantage: il aura fait voir aux jésuites le mal qu'il peut leur faire, & au roi ce qu'il est capable de lui sacrifier.”* [De koning haat verdeeldheid: hij verlangt vurig dat er een einde komt aan deze verdeeldheid: het is aan deze lieve oom om er een einde aan te maken in zijn voordeel: hij zal de jezuïeten hebben laten zien wat voor kwaad hij hen kan doen, en de koning wat hij in staat is hem aan te doen.]¹⁶¹

Naast dat de Jezuïeten soms tegenover de koning stonden, stonden de Jezuïeten ook geregeld tegenover de Jansenisten. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij de benoeming van een heer voor de ambassade van Rome. De Jezuïeten wilden hertog Saint-Simon en de Jansenisten hertog Antin. De koning moest beslissen, maar koos voor een uitstel waardoor de abt van Trimouille de leiding zal krijgen over het besluit.¹⁶² Niet over alle geloofszaken had Lodewijk XIV de leiding. Sommige geloofszaken waren niet aan Lodewijk XIV om over te onderhandelen noch om tot een overeenkomst te komen. Lodewijk XIV had daar namelijk niet de benodigde bevoegdheden voor gekregen van de Kerk: *“Vous savez, Madame, qu'il ne m'est pas permis de donner de tels pouvoirs pour faire ma cour au Roi, ni de les mettre en négociation, & d'en faire un accommodement ...”* [U weet, Madame, dat het mij niet is toegestaan om dergelijke bevoegdheden te geven om de Koning het hof te maken, noch om erover te onderhandelen, & om een regeling te treffen ...]¹⁶³

Al met al wordt Lodewijk XIV dus neergezet als een katholieke koning met een grote christelijke moed die gaandeweg geloviger werd net zoals zijn hof. Ook wordt het Franse Rijk beschreven als een rijk die geen geloofseenheid was, ook al wilde Lodewijk XIV dat wel, omdat er naast de katholieken ook Jansenisten en Jezuïeten waren die zorgden voor conflicten.

7. Orde en routine

Voor het thema *orde en routine* hebben we naast de algemene zoektermen, gezocht op de termen: *ordre* [orde], *routine* [routine], *la Cour* [het hof], *ministre* [minister] en *structure* [structuur].

Lodewijk XIV had een sterke voorkeur voor routines, zowel dagelijkse routines als de algemene gang van zaken. Zo benoemt Mme de Maintenon in haar brieven dat Lodewijk XIV graag naar Marly ging om te sporten en frisse lucht door middel van een wandeling in de buitenlucht noodzakelijk voor hem

¹⁵⁵ T4, p.169

¹⁵⁶ T4, p. 273

¹⁵⁷ T4, p. 256

¹⁵⁸ T4, p.72; T4, p. 262

¹⁵⁹ T4, p. 320

¹⁶⁰ T4, p. 287

¹⁶¹ T5, p. 245

¹⁶² T5, p. 64

¹⁶³ T4, p. 331-332

was.¹⁶⁴ Deze wandeling maakte hij ook af en toe met Mme de Maintenon.¹⁶⁵ Hiernaast was veel werken een vaste routine voor de koning.¹⁶⁶ De voorkeur voor routine in de algemene gang van zaken zien we terug in de afkeer die Lodewijk XIV had tegenover verandering. Zo had hij moeite met het voorstel om de drie vastenavondsdagen voor carnaval af te schaffen, ook al was dit volgens Mme de Maintenon overduidelijk de beste keuze.¹⁶⁷ Ook had de koning er moeite mee toen één van zijn ministers Mme de Maintenon aansprak, hij wilde namelijk dat zaken eerst tegen hem werden gezegd: *“le Roi ne veut entendre parler d'affaires que par ses Ministres. Il ne trouve point bon que M. le Nonce se soit adressé à moi.”* [De koning wil alleen zaken horen van zijn ministers. Hij vindt het niet prettig dat de Nuncio met mij heeft gesproken.]¹⁶⁸ Daarnaast zei Mme de Maintenon over Lodewijk XIV's omgang met verandering: *“Vous avez tout réglé avec le Roi: il faut peu-à-peu l'accoutumer à quelque réforme, s'attendre aux murmures, aux critiques, aux contradictions, & les mépriser.”* [Je hebt alles met de koning geregeld: je moet hem beetje bij beetje aan een of andere hervorming laten wennen, gemopper, kritiek, tegenstrijdigheden verwachten en die verachten.]¹⁶⁹

Ook de voorkeur van Lodewijk XIV voor orde wordt benoemd in de brieven. Zo zegt Mme de Maintenon: *“Le Roi est naturellement exact & sévère: ainsi ces maximes sont de son goût: il vous voit ferme.”* [De koning is van nature exact en streng: deze stelregels bevallen hem dus: hij beschouwt u als standvastig.]¹⁷⁰ Deze liefde voor regels zien we vaker terugkomen, bijvoorbeeld in één van haar brieven aan de hertog van Noailles. In deze brief geeft Mme de Maintenon een compliment aan de hertog, die zou namelijk een mooie brief hebben geschreven. Hierbij benoemt ze hoe kieskeurig en veeleisend Lodewijk XIV is als het gaat om de stijl van een brief.¹⁷¹ Ook zien we orde terug in de haat die Lodewijk XIV had voor verdeeldheid, maar ook rumoer.¹⁷² Hiernaast benadrukte Mme de Maintenon hoe sterk de koning orde waardeerde door in één van haar brieven te vertellen hoeveel de koning de hertog van Noailles in het leger op prijs stelde omdat hij goed bevelen kon geven, die ervoor zorgden dat elke soldaat deed wat er van hem verwacht werd.¹⁷³

Het wantrouwen van Lodewijk XIV benoemt ze ook, want ze vertelt dat Lodewijk XIV weinig toegewijde mensen heeft.¹⁷⁴ Dit blijkt mede uit een voorbeeld waarbij Lodewijk XIV bedrogen werd door de maker van de Moulins-brug.¹⁷⁵ Door deze zaken te noemen, benadrukt ze het wantrouwen wat de koning als gevolg had.

Mme de Maintenon benoemt echter ook een aantal dingen die dit beeld tegenspreken. Zo vertelt ze meerdere keren over gebeurtenissen waarbij Lodewijk XIV wél mensen vertrouwde: *“Le roi reçoit très bien vos compliments: il est persuadé de votre attachement pour sa personne, & de votre mérite.”* [De koning ontvangt uw complimenten zeer goed: hij is overtuigd van uw gehechtheid aan hem en van uw verdiensten.]¹⁷⁶ Ook noemt ze dat de koning vrijheid gaf aan zijn onderdanen van het hof, die daar opgetogen over waren: *“Notre cour est comme vous l'avez laissée, les nouvelles tables réussissent à merveilles; & tout le monde est ravi de la liberté que le roi leur a donnée.”* [Ons hof is precies zoals je het verliet, de nieuwe tafels doen het geweldig goed en iedereen is blij met de vrijheid die de koning hen heeft gegeven.]¹⁷⁷ Dit past niet bij het eerdergenoemde beeld van orde en routine.

Alles overziend is het beeld dat word geschetst van Lodewijk XIV rondom orde en routine, vrij tegenstrijdig. Aan de ene kant wordt zijn behoefte naar orde en routine benadrukt, maar aan de andere kant noemt ze ook dingen die niet overeenkomen met dit beeld zoals het vertrouwen van mensen en het verlenen van vrijheid aan onderdanen.

¹⁶⁴ T4, p.173; p.296

¹⁶⁵ T5, p.33

¹⁶⁶ T5, p.178

¹⁶⁷ T4, p.168-169

¹⁶⁸ T4, p.140

¹⁶⁹ T4, p.242

¹⁷⁰ T4, p.71

¹⁷¹ T5, p.209

¹⁷² T4, p.94; T5, p.245

¹⁷³ T5, p.203

¹⁷⁴ T5, p.205

¹⁷⁵ T5, p.185

¹⁷⁶ T5, p.22; p.99; p.138; p.187

¹⁷⁷ T5, p.150

Hoofdstuk 3: de vergelijking

In dit hoofdstuk wordt er een vergelijking gemaakt tussen het beeld van Lodewijk XIV uit de 4 geschiedenishandboeken (hoofdstuk 1) en het beeld van Lodewijk XIV uit de brieven van Mme de Maintenon (hoofdstuk 2). Doordat in beide hoofdstukken gewerkt is in 7 leidende thema's, wordt de vergelijking in hoofdstuk 3 per leidend thema gedaan. De 7 leidende thema's zijn: liefde voor oorlog (1), leiderschap en superioriteit (2), ballet (3), wetenschap (4), kunst als propaganda (5), katholicisme (6) en orde en routine (7).

1. Liefde voor oorlog

Een zeer belangrijk verschil tussen de geschiedenishandboeken en de brieven Mme de Maintenon is dat Lodewijk XIV door de boeken wordt neergezet als een koning die hield van oorlog doordat hij zich kon onderscheiden in oorlogen van de rest, terwijl Mme de Maintenon juist aangeeft dat hij niet per se hield van oorlog, maar niet anders kon, want hij wilde geen gezichtsverlies lijden. De boeken voegen hier nog aan toe dat Lodewijk XIV al zijn oorlogen rechtvaardigde, dat komt overeen met de redenering van Mme de Maintenon dat Lodewijk XIV wel oorlog moest voeren.

Naast dat de boeken een beeld schetsen van Lodewijk XIV die houdt van oorlog geven zij ook veel meer achtergrondinformatie over welke oorlogen Lodewijk XIV voerde. Bijvoorbeeld de Devolutieoorlog met Spanje of de Negenjarige Oorlog met Spanje, Nederland en het Heilig Roomse Rijk. Waarbij de oorlog met Nederland en Spanje als belangrijkste wordt geacht. Hierbij wordt ook aangegeven dat Nederland de aartsvijand was van Frankrijk en dat er tussen Frankrijk en Spanje een permanente vijandschap was. Hier gaat Mme de Maintenon daarentegen niet op in. Zij geeft zelfs niet aan welke oorlogen er aan de gang waren. Wel geeft zij de situatie aan waarbij Lodewijk XIV zijn kleinzoon, de hertog van Anjou erkend als de nieuwe koning van Spanje. Deze situatie wordt ook geschetst door de boeken.

Mme de Maintenon vertelt dus amper over de oorlog, maar geeft wel aan wat de gevolgen waren van de oorlogen voor de Franse bevolking. De oorlogen waren namelijk erg duur en het volk leed daaronder, vooral op het platteland. Naast het gewone volk leed ook het leger, dat constant bezig moest zijn zonder veel zorg waardoor men veel ziek werd. De boeken geven wel de gevolgen aan van de oorlogen op de bevolking, maar niet op het Franse leger. De boeken benoemen namelijk het Franse leger niet. Wel benoemen zij dat Louvois de belangrijkste legerleider was van het Franse leger ten tijde van Mme de Maintenon. Mme de Maintenon benoemt echter niet zijn naam.

Beide benoemen ze wel de gevolgen van de oorlogen op Lodewijk XIV en dan vooral op de laatste jaren van zijn bestaan. Lodewijk XIV smolt namelijk zijn eigen serviesgoed om naar munten om de oorlog te bekostigen. Dit geeft Mme de Maintenon aan, maar ook de geschiedenishandboeken. Hierbij voegt Mme de Maintenon nog toe dat Lodewijk XIV zelfs edelstenen verpandde om de oorlog te kunnen financieren.

Ook al zat het Frankrijk na 1700 financieel niet mee met de oorlogen, sloot Lodewijk XIV toch geen vrede. Mme de Maintenon geeft als reden dat de koning vaak geen vredesvoorstellen accepteerde, omdat ze zouden lijden tot schaamte en schande voor de Franse staat en het leger. De geschiedenishandboeken geven datzelfde aan. Zo geven zij bijvoorbeeld aan dat Lodewijk XIV in 1708 het vredesverdrag niet accepteerde, omdat de eisen te zwaar waren waardoor ze voor schande zouden zorgen voor de Franse staat. Doordat Lodewijk XIV financieel amper meer geld had voor oorlog en het vredesverdrag had afgewezen moest hij een wanhopige poging doen om zijn volk om steun te vragen. Deze vraag om steun aan het volk behandeld Mme de Maintenon niet. Daarnaast voegen de boeken nog iets toe, namelijk dat als er vrede werd gesloten dat dat vanuit Lodewijk XIV kwam.

Ook geven de boeken aan dat Lodewijk XIV in 1697 door de bevolking als ‘zwakker’ werd gezien doordat hij de Vrede van Ryswick met de Nederlanders, Engelsen en Spanjaarden gedwongen had moeten sluiten. Het volk begon aan het gezag van de koning te tornen. Dat ging zelfs zo ver dat zij al hun hoop in de kleinzoon van Lodewijk XIV hadden gevestigd en hoopten dat hij een totaal ander toonbeeld zou worden dan het beeld dat Lodewijk XIV uitdroeg. Mme de Maintenon geeft hiervan niks aan in haar brieven.

2. Leiderschap en superioriteit

Lodewijk XIV wordt door de boeken en door de brieven van Mme de Maintenon neergezet als een wilskrachtige en zelfbeheerste koning die altijd gelijk was van geest, humeur en beroep. Ook wordt Lodewijk XIV door hen beide superieur beschreven op het gebied van bevelen geven. Lodewijk XIV nam de besluiten dus. De brieven van Mme de Maintenon voegen hier wel aan toe dat de koning ook bevelen gaf aan Mme de Maintenon om bepaalde informatie aan mensen door te geven. Op deze samenwerking slaan de boeken geen acht.

Ook geeft Mme de Maintenon aan dat Lodewijk XIV zijn koninklijke rol toegewijd uitvoerde. Hij werkte volgens haar enorm hard. Dit geven de boeken ook aan. Zij voegen daar nog aan toe dat Lodewijk XIV graag moeiteloos succesvol over wilde komen, maar in de werkelijkheid erg hard moest werken. Dit kwam mede doordat hij de hersteller wilde zijn van de orde. Hierdoor creëerde hij het imago als Zonnekoning waarnaar Mme de Maintenon niet refereert.

Het harde werken van Lodewijk XIV deed hij niet alleen. In de boeken geeft men aan dat de koning in zijn beginjaren volledig steunde op het netwerk van Mazarin. In dat netwerk zaten de families Colbert en le Tellier (familie van Louvois). Zij vormden ook later de belangrijkste ministers. In de brieven van Mme de Maintenon worden echter deze namen amper benoemd. Alleen Louvois wordt twee keer benoemd als minister, maar Colbert die volgens de boeken één van de belangrijkste minister was van de koning niet. Zij noemt daarentegen de minister Michel Chamillart het meeste. Hij was volgens haar de minister van financiën terwijl de boeken benoemen dat Colbert dat was. Ook geeft zij aan dat de ministers Defmaretz en Voifin ook erg belangrijk waren en veel overleggen hadden met de koning.

Daarnaast geven de brieven aan dat de ministers soms niet deden wat de koning vroeg. Dit verklaarde Lodewijk XIV uit het verlangen om iets te doen wat hen eer zou opleveren in de ogen van de wereld. De boeken benoemen dit ongehoorzame gedrag niet en gaven juist het beeld dat de ministers precies deden wat de koning wilde doordat zij aangaven dat tussen de ministers en Lodewijk XIV een feedbackmechanisme was. Dit betekent dat men een voorstel deed en een duidelijke redenering terugkreeg van de koning waarom iets wel of niet goed was. Dit proces benoemt Mme de Maintenon niet. Wel geven de boeken en de brieven beide aan dat Lodewijk XIV een kleine ministerkring had.

Naast deze ministerkring beschrijft Mme de Maintenon dat Lodewijk XIV ook veel met anderen overlegde zoals maarschalken Boufflers, Harcourt en Villars, maar ook de hertog van Noailles en de kardinaal van Noailles. Soms overlegde hij ook met Mme de Maintenon zelf. Deze samenwerkingen benoemen de geschiedenishandboeken niet. Ook worden er twee instituten genoemd: de Algemene Vergadering en de Vergadering van Commissarissen, die worden beschouwd als politieke instituten die bestonden, maar geen samenwerkingsverband hadden met Lodewijk XIV. De geschiedenishandboeken noemen deze instituten niet en beschouwen net als het beeld dat in de brieven wordt geschetst als machteloze instituten die voor de schijn bestonden.

In alle samenwerkingen die Lodewijk XIV had gaf hij veel complimenten en beloningen volgens Mme de Maintenon. Bijvoorbeeld aan de hertog van Noailles om wederzijds respect te laten zien en zijn tevredenheid te uiten. De boeken schetsen dit wederzijds respect niet. Zij laten zien dat Lodewijk XIV respect had voor zijn volk door hen te zien als gelijken. Hij beschouwde zichzelf als de vader van zijn

volk. Mme de Maintenon geeft ditzelfde principe ook aan doordat Lodewijk XIV in haar brieven het volk zijn familie noemt. De boeken voegen hier additioneel aan toe dat sommige delen van Versailles geopend waren voor het publiek zodat men een bereikbaarheid tussen henzelf en de koning voelde.

Doordat in beide boeken en brieven Lodewijk XIV het volk als zijn familie beschouwd, wordt er een gevoelige kant van Lodewijk XIV geschetst. Waarbij Mme de Maintenon in haar brieven verschillende momenten van rouw en verdriet behandelt waardoor dat beeld versterkt wordt. Ook doordat men in de laatste brieven rondom de dood van Lodewijk XIV steeds meer rekening met zijn zwakte gaat houden, wordt er een zwakker beeld van Lodewijk XIV geschetst. Dit gaat zelfs zo ver dat men de koning eerder bedroefd vindt dan geïrriteerd. De gevoelige kant van de koning wordt echter in de boeken niet behandeld.

Als laatste is er een erg groot verschil tussen de geschiedenishandboeken en de brieven van Mme de Maintenon op het gebied van het hof van Versailles. Het boek beschouwd namelijk het hof als één van de belangrijkste besluiten die Lodewijk XIV ooit heeft gemaakt. Hij schakelde met het hof de macht uit van de adel door hen in ruil voor macht financiële middelen, titels en statussen te bieden. Dit deed Lodewijk XIV volgens de geschiedenishandboeken op een meesterlijke manier. Men kon alleen zijn status vergroten door Lodewijk XIV te hulden, want door hulde en erkenning werd de koning enorm gevleid.

Naast de meesterlijke manier om het hof te runnen, runde Lodewijk XIV ook de absolute staat meesterlijk volgens de boeken. Er was volgens hen een Lodewijk XIV nodig om een absolute staat te runnen. Dit alles wordt door Mme de Maintenon in haar brieven niet benoemt. Het hof wordt dus in de geschiedenishandboeken veel belangrijker geacht dan in de brieven van Mme de Maintenon.

3. Ballet

Het grootste verschil tussen de weergave van ballet in de geschiedenishandboeken en in de brieven van Mme de Maintenon is dat ballet in de brieven helemaal niet wordt genoemd. Dit terwijl ballet in de boeken wordt neergezet als erg belangrijk voor Lodewijk XIV en zijn ontwikkeling. Als we kijken naar de tijd waarin de brieven geschreven zijn, zou dit deels verklaard kunnen worden. Lodewijk XIV was namelijk al vanaf 1669 gestopt met zijn balletcarrière, en de brieven zijn pas vanaf 1694 geschreven. In de boeken wordt echter ook benadrukt dat Lodewijk XIV zich na zijn balletcarrière nog wel met dans bezighield door middel van de door hem opgerichte Académie Royale de la Danse en ook dit wordt in de brieven niet genoemd.

Hiernaast had Lodewijk XIV door ballet een erg sterke band van intimiteit ontwikkeld met Pierre Beauchamps en Jean-Baptiste Lully. Ondanks dat deze band in de boeken erg wordt benadrukt, werden zij in de brieven wederom niet genoemd.

Een ander verschil is dat de bijnaam die Lodewijk XIV verkreeg door zijn eerste balletuitvoering, niet wordt genoemd in de brieven. Zijn bijnaam, de Zonnekoning, werd in de boeken wel veel genoemd. Als manier om naar Lodewijk XIV te refereren, maar ook om aan te geven hoe veelgebruikt deze bijnaam al was in die tijd.

De enige overeenkomst tussen de geschiedenishandboeken en de brieven, op het gebied van ballet, is dat beide gala's noemen. In de boeken werden gala's genoemd als een methode van Lodewijk XIV om zijn dansvaardigheden te laten zien. In de brieven werd het houden van gala's ook meerdere malen genoemd, alhoewel niet in combinatie met dans.

4. Wetenschap

Het grootste verschil tussen de geschiedenishandboeken en de brieven van Mme de Maintenon op het gebied van wetenschap is ook meteen de grootste overeenkomst. In de boeken wordt wetenschap namelijk wel veel benoemd, maar in de brieven helemaal niet. Dit evidente verschil kan ook gezien worden als een overeenkomst omdat in de boeken vooral werd benadrukt hoe weinig wetenschap Lodewijk XIV interesseerde. Hierdoor hield hij zichzelf er vrij weinig mee bezig. Dat wetenschap in de brieven van Mme de Maintenon niet wordt genoemd, is een vanzelfsprekend gevolg hiervan. Wat dit verschil in de weergave van wetenschap versterkt als een overeenkomst, is de nadruk die de boeken leggen op het gebrek aan nieuwe, baanbrekende ideeën tijdens het beleid van Lodewijk XIV. Ook dit maakte dat er weinig was om over te schrijven als het gaat om wetenschap, wat het des te logischer maakt dat er niks over wordt genoemd in de brieven van Mme de Maintenon.

Wel valt het op dat er in de brieven ook niks wordt genoemd over de wetenschappers Christiaan Huygens en Giovanni Domenico Cassini. In de geschiedenishandboeken werden zij neergezet als erg belangrijk, aangezien ze werden aangesteld als hoofden van de Académie Royale des Sciences, de organisatie die door Lodewijk XIV werd opgericht met betrekking tot wetenschap. Lodewijk XIV zou namelijk wel met hen samenwerken en hun beslissingen overzien. Hetzelfde geldt voor Lodewijk XIV's minister, Jean-Baptiste Colbert. Ook hij werd in de boeken neergezet als erg belangrijk met betrekking tot de beslissingen rond wetenschap, waarbij hij ook toestemming nodig had van de koning. Dat al deze mensen in de brieven niet worden genoemd, komt dus niet overeen met het beeld dat wordt neergezet in de boeken, namelijk dat deze mensen erg belangrijk waren voor Lodewijk XIV.

Ook wordt er benadrukt in de boeken dat de innovaties die werden gemaakt met wetenschap, een praktische toepassing hadden op het leger en de marine, om te helpen bij de oorlogen. Ondanks dat oorlog wel veel wordt genoemd door Mme de Maintenon, wordt er niet gesproken over het aandeel wat wetenschap hierin had volgens de boeken.

5. Kunst als propaganda

In de brieven van Mme de Maintenon speelt kunst amper een rol. Zij geeft alleen aan dat een schilderij van haar als geschenk aan de dames van het klooster St. Louis was gegeven. Dit schilderij was volgens haar strenge voorschriften geschilderd. In de geschiedenishandboeken worden deze strenge voorschriften ook benoemd. Zij geven daarnaast nog veel meer informatie over de kunst in Versailles en rondom Lodewijk XIV. Volgens hen was de kunst te lezen in termen van propaganda, indirect of direct. Kunst was bedoeld om de pracht en praal van Frankrijk te verkondigen. Ook werd er kunst gemaakt om: de besluitvorming van oorlog te laten zien, oorlogen te introduceren en oorlogen te rechtvaardigen. Door bijvoorbeeld in schilderijen de voorzichtigheid van Lodewijk XIV omtrent oorlogen te benadrukken, maar ook door vredesverdragen af te beelden. Ook doordat in sommige schilderijen Justitia achter de koning stond, werden de oorlogen als gerechtvaardigd geschetst.

Naast propaganda voor de introductie en rechtvaardiging van oorlogen of vredesverdragen werden er ook schilderijen gemaakt om de Franse overwinningen te benadrukken. Hierdoor zag men dat Lodewijk XIV en zijn staat machtig waren. Een ander veel terugkomend thema is de buitenmenschelijkheid waar Lodewijk XIV tegen moest strijden in oorlogen.

De geschiedenisboeken behandelen dus veel meer aspecten van de kunst als propaganda dan Mme de Maintenon die er geen aandacht aan schenkt.

6. Katholicisme

Lodewijk XIV was volgens de geschiedenishandboeken en de brieven van Mme de Maintenon een katholieke koning. Waarbij Mme de Maintenon toevoegt dat de koning met christelijke moed regeerde. De koning was niet één op de andere dag gelovig. Dit ging bij hem gaandeweg. Volgens de boeken is Mme de Maintenon de oorzaak van zijn gegroeide vroomheid. Zij zou hem vromer hebben gemaakt, omdat zij zelf heel gelovig was. Dit benoemt Mme de Maintenon daarentegen niet. Wel benoemt Mme de Maintenon dat het hof van Versailles ook gaandeweg geloviger werd. De boeken geven echter niks aan over het hof dat gerelateerd is aan het geloof.

Ook benoemt Mme de Maintenon dat men het droit divin van de koning erkend. Zo erkende de pastoor van Parijs, de kardinaal van Noailles dat alle genades de kant van de koning opvielen. Ook erkenden men dat God de koning onderwees. Mme de Maintenon beschrijft dus hoe anderen het droit divin van de koning erkennen terwijl de boeken juist de nadruk leggen op hoe Lodewijk XIV zelf het droit divin erkende en niet hoe anderen het droit divin zagen.

Door het geloof van Lodewijk XIV had hij een hekel aan het protestantisme volgens de geschiedenishandboeken. De voormalige koning Mazarin had hem voor hen gewaarschuwd, vooral voor de Jansenisten. Zij tornden namelijk aan het gezag van de koning. De protestanten, ook wel Hugenoten genoemd, hadden door het Verdict van Nantes in 1598 tolerantie verkregen. Hierdoor tolereerde Lodewijk XIV hen wel, maar verleende hen geen gunsten. Dit veranderde toen Lodewijk XIV in Europa wel zijn wil op kon leggen, maar niet in zijn eigen rijk één geloofseenheid kon creëren. Deze ambitie geeft Mme de Maintenon ook aan. Vanaf 1681 ging Lodewijk XIV dragonnades op Hugenoten uitvoeren. Na de dragonnades trok Lodewijk XIV het Edict van Nantes in. Dit alles benoemt Mme de Maintenon niet in haar brieven. Ook de namen Hugenoten of protestanten worden niet benoemt. Wel benoemt zij de Jansenisten. Zij voegt aan die groep ook de Jezuïeten toe.

De Jansenisten waren volgens Mme de Maintenon de grootste tegenstander van Lodewijk XIV, terwijl de boeken juist schetsen dat dat de Hugenoten waren. De Jansenisten waren de grootste tegenstander, omdat zij voortdurend de verdenkingen van de koning wekte. Ook de Jezuïeten konden de goedkeuring van Mme de Maintenon en de Kerk niet dulden. Hierbij geeft Mme de Maintenon wel aan dat Lodewijk XIV niet per se een hekel aan hen had, maar dat vooral zij vond dat de Jezuïeten de Franse staat soms de oorlog verklaarden. Het Franse rijk wordt dus door de vele groepen gelovigen beschreven door Mme de Maintenon als een rijk zonder één geloofseenheid. Dit geven de boeken ook aan door te benoemen dat na het intrekken van het Edict van Nantes toch nog Hugenoten bleven wonen in Frankrijk waardoor het katholieke geloof nog steeds niet het enige geloof was in Frankrijk.

Als laatste geven de brieven van Mme de Maintenon aan dat Lodewijk XIV niet over alle geloofszaken de leiding had. Die leiding had namelijk de Kerk voornamelijk. Dit benoemen de geschiedenishandboeken niet.

7. Orde en routine

Op het gebied van orde en routine, komt het beeld dat geschetst wordt van Lodewijk XIV in de geschiedenishandboeken en in de brieven van Mme de Maintenon redelijk overeen. Zo wordt in beide het beeld geschetst dat Lodewijk XIV dit ook erg belangrijk vond. Toch zijn er aardig wat verschillen.

Een van de grootste verschillen is hoe het hofleven word neergezet. In de boeken wordt er beschreven dat het hofleven op Versailles als een doorlopende ceremonie werd geregisseerd en dat er een erg strenge etiquette heerste voor de hovelingen. In de brieven van Mme de Maintenon komt dit echter niet terug, zo noemt ze zelfs dat de koning vrijheid gaf aan zijn onderdanen. De voorkeur van de koning voor regels, die ze benadrukken in de boeken door middel van het hof, komt wel terug in de brieven, alleen dan op een ander manier. Mme de Maintenon noemt deze voorkeur namelijk in één van

haar brieven, en ook noemt ze dat Lodewijk XIV erg veeleisend en kieskeurig was als het ging om de stijl van brieven. Een ander verschil is dat de boeken nog toevoegen aan Lodewijk XIV's liefde voor regels met betrekking tot het hof, dat er ook gewone mensen Versailles mochten bezoeken, alleen dan onder strenge regels die de koning had ingesteld.

Hiernaast noemen de boeken ook wetenschap en specifiek de oprichting van de Académie Royale des Sciences als voorbeeld van Lodewijk XIV's liefde naar regels en structuur. Hier voegen ze aan toe dat Lodewijk XIV instituties en collectieve projecten belangrijker vond dan individuen. In de brieven zien we dit alles niet terugkomen, aangezien wetenschap niet wordt genoemd.

De omgang van Lodewijk XIV met verandering is ook iets wat in beide terugkomt. Volgens zowel de boeken als de brieven had Lodewijk XIV namelijk moeite met verandering. In de brieven is dit iets wat ze noemt, en in de boeken zien we dit terug in bijvoorbeeld zijn keuze van ministers. Zij kwamen allemaal uit de adel en met name specifieke families, en alleen wanneer deze overleden, verving hij ze met hun familieleden. Naast dat het zijn moeite met verandering laat zien, weerspiegelt dit voorbeeld ook Lodewijk XIV's wantrouwen volgens de boeken. Die noemen er nog een voorbeeld bij, namelijk het besluit van Lodewijk XIV om zelf hoofdinspecteur van financiën te worden. Ook het wantrouwen van Lodewijk XIV wordt door Mme de Maintenon genoemd in de brieven. Dit doet ze door te vertellen dat Lodewijk XIV weinig toegewijde mensen heeft. Hoewel er niet dezelfde voorbeelden worden genoemd, komen de boeken en de brieven op het vlak van wantrouwen en verandering goed met elkaar overeen.

Ook de voorkeur van Lodewijk XIV voor routines is iets wat in zowel de boeken als de brieven terugkomt. Zo word dit in de boeken benadrukt door zijn routine rondom dans te benoemen. Deze routine was om erg hard te werken aan ballet en veel te trainen. In de brieven van Mme de Maintenon zien we hetzelfde terugkomen, maar dan in plaats van ballet, heeft ze het over sport. Hier voegt ze nog aan toe dat een andere routine van de koning was om te gaan wandelen, maar ook om erg hard te werken.

Een andere overeenkomst is dat de boeken maar ook de brieven uitzonderingen noemen op de behoefte naar orde en routine van de koning. Zo noemt het boek het rechtsstelsel met betrekking tot de regio Auvergne, waar hij de orde wilde herstellen. Hier bemoeide Lodewijk XIV zich juist minder mee. In de brieven noemt Mme de Maintenon een heleboel situaties waarbij Lodewijk XIV wel mensen vertrouwde, wat ook net als het voorbeeld van de boeken haaks staat op zijn behoefte aan orde en routine.

Conclusie

Alles overziend wordt er door Mme de Maintenon een divers beeld geschetst van Lodewijk XIV. Hij handelde volgens Mme de Maintenon op het gebied van oorlog vanuit een gedwongenheid en niet vanuit een voorliefde. Vooral de gevolgen van Lodewijk XIV zijn oorlogsdaden worden beschreven zowel voor het volk als voor hemzelf. Hierdoor vormen de gevechten in oorlogen en de personen met wie er oorlog was *an sich* geen grote rol in de brieven en de beeldvorming, maar wel de gevolgen ervan. Op het gebied van leiderschap en superioriteit vormt Mme de Maintenon een beeld van een superieure koning die veel bevelen gaf, maar die wel openstond voor samenwerkingen. Zij creëert een beeld van bereikbaarheid. Dit beeld wordt versterkt doordat de koning veel complimenten gaf aan de mensen waarmee hij samenwerkte. Hierdoor ontstaat er naast de bereikbaarheid ook een beeld van wederzijds respect die Lodewijk XIV kon tonen aan zijn medemens. Daarnaast beschrijft Mme de Maintenon ook de gevoelige kant van Lodewijk XIV die bestond uit rouwen en tranen. Door de bereikbaarheid, wederzijds respect en gevoel ontstaat er een menselijk, niet afstandelijk beeld van Lodewijk XIV.

Op het gebied van geloof schetst Mme de Maintenon een beeld van een katholieke koning die regeerde op basis van het droit divin, die onder het volk als vanzelfsprekend werd beschouwd. Aan het droit divin zaten wel beperkingen, want Lodewijk XIV mocht niet over alle geloofszaken besluiten nemen, waardoor het superieure, bevel gevende beeld van Lodewijk XIV een extra dimensie krijgt die aangeeft dat Lodewijk XIV niet altijd de bevelhebber was. Doordat Lodewijk XIV katholiek was, was zijn wantrouwen jegens ander gelovigen groot. Op het gebied van orde en routine zien we dit wantrouwen ook terug. Het wantrouwen van Lodewijk XIV voedt namelijk zijn behoefte aan orde en routine. Ook zijn moeite met veranderingen voedt dit patroon. Wel benoemt Mme de Maintenon uitzonderingen op zijn ordedrang waardoor het beeld van orde- en routinedrang wordt gerelativeerd. De gebieden: ballet, wetenschap en kunst worden zo weinig benoemd dat deze niet beeldbepalend zijn voor de karakterisering van Lodewijk XIV in de brieven van Mme de Maintenon.

Het geschetste beeld van Lodewijk XIV door Mme de Maintenon staat op sommige gebieden in contrast met het geschetste beeld van Lodewijk XIV in de vier geschiedenishandboeken. De boeken schetsen een beeld van een superieure, katholieke, oorlog liefhebbende koning die kunst en wetenschap in zijn voordeel gebruikte. Ook werd er expliciet een beeld gevormd van een koning die een enorme passie had voor ballet. Gevoelens van zwakte werden daarentegen niet behandeld waardoor Lodewijk XIV harteloos overkwam. Het beeld van Lodewijk XIV bestaat uit vele gebieden doordat de geschiedenishandboeken vanuit een veel breder perspectief Lodewijk XIV beschrijven. Het beeld van Lodewijk XIV dat door Mme de Maintenon geschetst wordt, geeft een bereikbare koning die superieur kon handelen weer, maar ook iemand die openstond voor anderen, terwijl de geschiedenishandboeken vooral het superieure handelen benadrukken.

Al met al creëert Mme de Maintenon een menselijkere koning die in de vier geschiedenishandboeken niet bestaat. De vier geschiedenishandboeken richten zich meer op de feiten terwijl Mme de Maintenon een genuanceerder beeld schetst van Lodewijk XIV als persoon en als koning en dus een subjectieve visie toevoegt. Ook worden bepaalde thema's uit de vier geschiedenishandboeken niet genoemd in de geanalyseerde brieven van Mme de Maintenon.

Het is mogelijk dat er bepaalde elementen uit de vier geschiedenishandboeken wel degelijk terugkomen in de brieven van Mme de Maintenon alleen dan niet in de brieven die in dit onderzoek zijn geanalyseerd. Om hierachter te komen is er vervolgonderzoek nodig naar de complete collectie van de brieven van Mme de Maintenon. Daarnaast kan een ander vervolgonderzoek zijn een onderzoek naar andere geschiedenishandboeken over Lodewijk XIV, die zich richten op andere thema's dan die zijn behandeld in dit onderzoek. Hiernaast zou een eenzelfde onderzoek met het gebruik van brieven uitgevoerd kunnen worden met betrekking tot andere historische figuren. Dit kan

een extra perspectief op het onderzochte historische figuur opleveren naast de bestaande onderzoeken. Eerst werden brieven namelijk niet als waardige informatiebronnen meegenomen in literatuurstudies naar historische figuren, terwijl brieven van betrokkenen in de directe kring van historische figuren extra informatie kunnen leveren waar historici geen zicht op hebben. Het is dus cruciaal om historisch onderzoek uit te breiden met analyses van brieven om zo de bestaande informatie uit te breiden en een zo'n compleet mogelijk beeld te schetsen van de werkelijkheid.

Literatuurlijst

D.L. Rubin. 1992. *Sun King*. Folger Books: Londen en Toronto

G. Sabatier. 1999. *Versailles ou la figure de roi*. Parijs: Albin Michel

Mme de Maintenon. 1758. *Lettres de Madame de Maintenon: tome quatrième*

Mme de Maintenon. 1757. *Lettres de Madame de Maintenon: tome cinquième*. Pierre Erialed: Amsterdam

W. Doyle. 2001. *Old regime France*. Oxford University Press: Oxford

W. Noomen en J. A. G. Tans. 1979. *Franse letterkunde: overzicht van de Franse letterkunde van de middeleeuwen tot heden*. Utrecht: Het Spectrum

Bijlage 1: citaten uit de brieven van Mme de Maintenon

Tome 4

Liefde voor oorlog

Nous avons bien des actions de grâces à rendre, & des prières à recommencer, pour que nous sussions de cette paix un usage qui console le peuple & répare les maux de la guerre. (T4, p.118)

N'aura bientôt la nouvelle de la mort du Roi d'Espagne, car on a reçu celle de son agonie. (T4, p.208)

Tout le monde paroît ravi de l'affaire d'Espagne. Notre jeune Roi la reçoit avec la gravité & le sang-froid d'un Roi de quatre - vingt ans. Les trois frères ont montré dans cette occasion une grande tendresse les uns pour les autres. Voilà une grande grandeur dans la grandissime Maison de France. Des gens fort sages. font persuadés que nous n'aurons point de guerre, & que nous en aurions eu une longue & ruineuse pour la France, si l'on avoit voulu exécuter les Traités. L'Empereur vient encore de confirmer le Roi dans l'opinion qu'il a pris le bon parti, car il a refusé de signer ce Traité. (T4, p.210)

Je ne puis plus tenir, Madame, à la peine que me donnent les nouveaux malheurs de l'Etat. Dieu veuille nous donner une paix solide! (T4, p.282)

Le Roi à lu votre Mandement, & a mis un trait de plume à deux endroits qu'il m'a ordonné de vous expliquer. Le premier est sur le mot de de mander la paix, qu'il croit n'être pas de sa dignité; vous le changerez aisément. Le second est sur l'usure: il croit qu'il serait bon dans ce temps-ci d'appuyer un peu plus sur l'usure par rapport à l'argent, & encore plus sur celle du bled qui est contraire à la nature, & abominable même parmi des Payens. Le Roi a reçu quelques avis, sur ce que les Peuples ne font point assez instruits, ni assez éclairés sur ce qu'ils lui doivent. C'est à lui à les conserver, à les défendre mais il ne le peut sans leur secours. Travaillez sur cette idée: & l'on vous fera obligé. Je croirais ces instructions plus nécessaires à Paris, où tout l'argent est si bien renfermé, que dans les Provinces qui ne font que trop épuisées par ce qu'elles donnent au Roi. On en a dit un mot au P. le Tellier. J'ai dit tout ce qui est dans votre lettre au Roi, qui l'a reçu comme il le doit de son Archevêque. Il a diminué fa table à Marli: il a envoyé sa vaisselle d'or à la Monnoie: il a donné ses pierreries à M. Defmaretz pour les mettre en gage, si on le peut. » Il fera » toujours prêt, dit-il, à se dépouiller pour " des peuples qui ont tant fait pour lui. (T4, p.304-305)

Leiderschap en superioriteit

il faut quelquefois tromper le Roi pour le servir (T4, p. 19)

Accoutumez-vous à faire une lettre à part de ce que voulez que je montre au Roi: il n'y faut rien mettre qui marque notre grand commerce, mais seulement que vous me chargez de vos commissions, puisque je l'ai bien voulu. (T4, p. 34)

ce n'est pas le respect qui manque avec les Rois. (T4, p. 51)

Il n'est pas possible, que le Roi ne montre les avis qu'il reçoit, surtout quand il y veut remédier; car l'ordre doit passer par le Secrétaire d'Etat. (T4, p. 60)

Il n'est que trop vrai que les Ministres n'aiment pas que le Roi soit averti par d'autres que par eux-mêmes (T4, p. 60)

Le Roi refuse les bonnes œuvres plus que jamais voici son raisonnement: Mes aumônes, dit-il, ne font que de nouvelles charges pour mes peuples: plus je donnerai, plus je prendrai sur eux (T4, p. 67)

M. de Pontchartrain, travaillant aujourd'hui avec le Roi lui a demandé s'il voulait ou s'il ne voulait pas qu'on poussât le Quiétisme qu'il savait qu'un nommé Devant écrivait pour soutenir cette illusion, & que si le Roi voulait en donner l'ordre, il ferait arrêter cet homme, dès qu'il aurait découvert sa demeure. (T4, p. 112)

Le Roi a mal reçu une recommandation de M. le Maréchal de Noailles, pour le Duc de Guiche. Il est toujours choqué de ce que tant de gens parlent pour lui. (T4, p. 116)

Je ferai voir au Roi les nouvelles de Rome. Elles ne l'ennuieront pas. M. de Pontchartrain proposa hier au Roi d'abattre tous les bâtiments de cette place de l'Hôtel de Vendôme, & d'en rebâtir une autre dont Manfard donnerait le dessin. Le Roi répondit: M. de Louvois l'a fait faire presque malgré moi. Tous ces Mrs. Les Ministres veulent faire quelque chose qui leur fasse honneur auprès de la prospérité. (T4, 134-135)

Les Traités de Paix, les ordres qu'il faut donner en conséquence, la réforme des troupes, la présence du Roi & de la Reine d'Angleterre, tout cela joint. (T4, p. 144)

Le Roi est sage: il vous respecte (T4, p. 176)

Tout le fonds du déchaînement contre vous est le retranchement de l'Opera (T4, p. 183)

Le Roi m'ordonne de vous dire, Monseigneur, que vous fassiez fur le Jubilé tout ce qu'il vous plaira. Il m'a paru n'avoir nulle répugnance à remettre la Communion à la Trinité. Il s'attendait à vous voir hier, & vous reprochera que vous avez manqué à votre ferment, qui vous oblige à vous trouver à toutes les assemblées de l'ordre du St. Esprit. (T4, p. 190)

Ne faites rien, Monseigneur, sur les Cardinaux que vous n'avez parlé au Roi: il n'est point d'avis que vous les taxiez pour la Capitation: c'est par son ordre que je vous le fais savoir. (T4, p. 195)

R. de Chamillart me mande que vous lui avez dit, que je ne vous ai point parlé pour St. Cyr: je crois l'avoir fait plus d'une fois: & si j'ai eu l'honneur de vous voir sans le faire, c'est que j'ai cru M. Chamillart plus propre à parler d'affaires que moi & armé de si fortes raisons, que vous ne pourriez y résister. (T4, p. 196)

M. de Chamillart me mande de même, que nous ne réclamons que la justice (T4, p. 197)

out est incertain jusqu'au moment où le Roi déclarera sa volonté. (T4, p. 201)

On fait mille efforts pour le réjouir: on y réussit rarement. (T4, p. 202)

Le Roi a été touché de voir partir ses trois enfants; & quoique leur voyage n'ait rien que de bon, la séparation est triste. (T4, p. 215)

J'ai vu ce matin M. de Chamillart, qui conjointement avec M. de Pontchartrain se déchaine contre vos répartitions de don gratuit & de capitation: ils disent qu'il n'y a ni ordre ni égalité dans ce que font les Evêques, qui ne songent qu'à se soulager eux & leur Chapitre, & jettent le fardeau sur des épaules moins fortes. (T4, p. 224)

M. de Chamillart m'écrivit sur ce chapitre, il y a quelques jours, d'un ton si raisonnable que j'en suis encore étonnée, moi qui vois tous les jours ces Messieurs dans l'idée que pour être un bon Ministre, il faut être un mauvais Chrétien. (T4, p. 252)

Le Roi en est toujours plus affligé qu'irrité. (T4, p. 257)

VOYEZ le Cardinal de Noailles: & sachez de lui, s'il persiste à me demander des ordres sur l'éloignement de quelques Religieux du Port-Royal, depuis les nouvelles que l'on a enes de Rome faites là-dessus tout ce qu'il désirera. Signé, Louis. (T4, p. 275)

ne m'excuserai point de présider à l'Assemblée (T4, p. 315)

Le Roi vous demande votre Mémoire +, pour pouvoir y répondre dans huit jours. (T4, p. 328)

pour être à portée de travailler avec Messieurs les Commissaires de l'assemblée (T4, p. 339)

Mais, Madame, il ne saurait pas en demeurer là: il saurait travailler tout de bon à procurer à S. M. un parfait repos, & lui ôter tout sujet de peine & d'inquiétude sur les affaires de l'Eglise. Je ne puis exprimer à quel point je suis affligé de voir que dans un temps, où l'on ne devrait penser qu'à rendre la vie du Roi plus douce & plus tranquille, & la plus longue qu'il se pourra, l'on se mette en risque de l'abrèger par les chagrins qu'on lui donne (T4, p. 343)

Kunst

MR. Manseau va vous offrir, Madame, un présent qui ne vous déplaira point, puisque vos Dames de St. Louis le partageront avec vous: elles ne peuvent avoir rien de plus cher que l'image de celle qui les a formées; & ce don leur fera d'autant plus précieux, qu'elles le recevront de votre main. La simplicité y est toute entière, & par égard pour leurs règlements, & par respect pour votre personne, qui, pour plaire & pour étonner, n'a pas besoin des richesses de l'art. J'aurois voulu graver au bas de ce portrait tout ce que ces Dames connaissent de vos vertus, & tout ce que j'en vois; mais il a fallu vous obéir, & céder à votre modestie qui m'impose silence. (T4, p.353-354)

Katholicisme

Dieu instruit le Roi malgré lui (T4, p.20)

Le Roi me demanda hier si vous ne se lirez pas toujours en habit long: † & sur ce que je lui dis que tous vos confrères en seraient bien fâchés, il me répondit que vous étiez le seul qui fussiez dans votre Diocèse, & qu'ainsi ce n'est point une conséquence pour eux. (T4, p. 33)

Il goute fort les démonstrations d'amitié pour les dévots (T4, p. 42)

Je ne puis vous exprimer ma joie, Monseigneur, de voir ce que Dieu fait dans le cœur du Roi pour vous. (T4, p.70)

Les Jésuites nous déclarent la guerre hautement de tous côtés: & ceux qui aiment la paix sont à plaindre. (T4, p. 72)

On en admet toutes les pratiques extérieures: on en néglige l'esprit. (T4, p. 169)

Quelque envie que j'aye de votre retour, je souhaite fort que vous l'entreteniez des bonnes intentions & de la véritable piété du Roi. (T4, p. 215)

Le Roi est dans les dispositions qu'on peut lui désirer. Sa piété, son courage augmentent avec les revers, & ajoutent à l'attachement qu'on a pour lui. (T4, p. 252)

bien formelle & bien claire contre le Jansénisme , qui lève les soupçons du Roi, (T4, p. 256)

Il assure que les Jésuites veulent la paix, & qu'ils promettent de faire des punitions exemplaires de ceux de leur Corps qui écriront contre vous. Il est donc question de savoir des faits; après cela, nous verrons quels feront leurs procédés: jusque-là, il ne faut point leur déclarer la guerre. (T4, p. 262)

La Cour est assez sérieuse présentement, & peu disposée aux plaisirs. (T4, p. 273)

Les Jésuites n'y ont point de part . Ils ont donné une liste: & le Roi choisit celui-là, parce qu'il est frère d'un homme que j'avois vu à Maintenon & qui faisait mes affaires. (T4, p. 287)

Ce Prêtre, après avoir lu tout ce qu'il contenait, voyant la conspiration faite contre moi, se crut obligé de conseiller qu'on me le remit, ce qui a été exécuté. Voilà, Madame, les pièces qui s'y font trouvées: la seule lecture vous persuader de la noirceur et des suites dangereuses de cette cabale. (T4, p. 320)

Si elle réussit, comme je le demande à Dieu avec instance, la gloire en fera toute pour le Roi: hé! que de grâces n'en reviendra-t-il pas à Sa Majesté! (T4, p. 322)

cela est-il de la compétence de l'Autorité Royale ? & n'est ce pas (il faut franchir le mot) lui faire mettre la main à l'encensoir, que de l'engager à demander ces pouvoirs? (T4, p. 331)

Feu M. le Dauphin en était si persuadé, qu'il m'a dit plusieurs fois qu'il se garderait bien de m'en parler, & qu'il était convaincu que les Princes ne doit vent point entrer en pareilles affaires: Ce n'est point à nous à nous mêler de cela ce font ses propres paroles. Vous savez, Madame, qu'il ne m'est pas permis de donner de tels Pouvoirs pour faire ma cour au Roi, ni de les mettre en négociation, & d'en faire un accommodement (T4, p. 332)

Orde en routine

Le Roi est naturellement exact & sévère: ainsi ces maximes font de son goût: il vous voit ferme. (T4, p.71)

Le Roi n'aime pas le bruit (T4, p.94)

le Roi ne veut entendre parler d'affaires que par ses Ministres. Il ne trouve point bon que M. le Nonce se soit adressé à moi. (T4, p.140)

Le Roi a de la peine sur les trois jours gras que vous voulez retrancher du Carnaval. Les Bals ne lui sont pas encore indifférents; mais il finit toujours par dire, qu'il veut être soumis & vous laisser faire crois qu'il faut accepter cette soumission, afin de l'accoutumer au bien, même malgré lui. Je lui dis, que ces trois jours-là retrancheraient bien des dépenses & bien des péchés. (T4, p.168-169)

Vous connaissez la Religion du Roi & sa soumission pour les Ministres de l'Eglise. Vous connaissez aussi le besoin qu'il a d'aller faire de l'exercice à Marly (T4, p.173)

Vous avez tout réglé avec le Roi: il faut peu-à-peu l'accoutumer à quelque réforme, s'attendre aux murmures, aux critiques, aux contradictions, & les mépriser. (T4, p.242)

Le Roi ne peut sortir, à son grand regret: il en a quelquefois des vapeurs: car l'air lui est absolument nécessaire. (T4, p.296)

Tome 5

Liefde voor oorlog

Les affaires de Provence me paroissent bien sérieuses. Et quoi qu'on dise à Versailles, où l'on chantoit victoire hier au soir, j'ai bien de la peine à croire qu'on ne prenne pas Toulon & tout le reste. (T5, p.94)

On dit par tout Paris que la paix a été signée le 24 il n'y a pas d'apparence, puisque le roi n'en fait aucune nouvelle.(T5, p.111)

Quand on a fu que le roi refusait les indignes propositions de paix, que les ennemis ont faites à Mr. de Torcy, tout le monde a applaudi & demandé la guerre: mais ce mouvement n'a pas duré, & l'on est bien vite retombé dans cet abattement que vous avez vu, & qui vous indignait. Quand vous étirés ici, combien de fois avez-vous entendu dire: pourquoi nous laisse-t-on de la vaisselle d'argent? le roi nous serait plaisir de tout prendre. Depuis que les plus zélés en ont donné l'exemple tout est consterné; on murmure: on trouve que c'est au roi à commencer à se retrancher: on lui plaint toutes les dépenses: les voilages des Marly sont la cause de la ruine de l'état: on voudrait lui ôter ses chevaux, ses chiens, ses valets: on attaque ses meubles: en un mot, on le veut dépouiller le premier. Où se sont ces murmures? à sa porte: par qui ? par des gens à qui il a tout donné. Pour moi, on veut me lapider, parce qu'on suppose que je ne lui dis rien , comme s'il n'ouvrit pas lui même toutes les lettres, & ne donnait pas lui-même ses ordres. Cependant le roi a diminué sa table de Marly: il a envoyé sa vaisselle d'or à la monnaie il met ses pierreries entre les mains de M. Desmaretz, pour les engager, si on le peut; mais on ne veut compter que ce qu'il ne fait pas. Je vous avoue que de telles dispositions me glacent le sang dans les veines, & que vous me feriez bien nécessaire ici .(T5, p.113-114)

On est bien désespéré de la savoir rompue; on aurait été bien affligé de se soumettre à de telles conditions; la guerre vaut encore mieux que la honte. (T5, p.118)

La ressource de la vaisselle d'argent n'a pas été jusqu'ici bien grande; mais elle était absolument nécessaire dans un commencement de campagne; les quatre cens mille francs de vaisselle d'or ont fourni de quoi envoyer de petits secours; ce qu'on a porté de vaisselle d'argent va à quatorze cens mille francs; c'est toujours quelque chose, en attendant que les monnaies fournissent davantage. La vaisselle que l'on vend fait du bien au roi par le cinquième qu'il gagne sur l'augmentation des espèces; ce qui me fait espérer qu'à la fin on la défendra tout-à-fait .(T5, p.121)

Tous les bons François ont senti , comme vous , la dureté des conditions de la paix qu'on vient de rompre mais il est difficile de soutenir la guerre de soutenir la guerre, quand on n'a ni blé, ni argent. (T5, p.123-124)

Je crois que votre courage vous trompe , quand vous espérez des ressources; vous faites réflexion aux malheurs qui nous sont arrivés à la guerre depuis plusieurs années, & à la famine présente qui y met le comble, je ne comprends point qu'on puisse éviter une paix aussi affligeante, que celle qu'on nous offre. La disette de blé & d'argent met à bout les sentiments les plus courageux, & toute la capacité de nos héros. (T5, p.130)

Les troupes , laissées en Espagne, ont partagé tout le monde: les uns prétendent qu'en les retirant, nous nous attirons encore une guerre avec l'Espagne: les autres croient, que nous n'aurons jamais la paix, qu'en abandonnant l'Espagne de bonne foi, & que cette paix est d'une nécessité absolue & présente. J'ai souvent fait la même réflexion que vous fur le siégé de Tournai: il faut être bien mal pour sentir un tel soulagement! mais enfin Dieu a voulu nous réduire à cette extrémité. Cependant je ne ferais pas sans espérances, si nous avions de l'argent mais il n'y a plus de crédit: & je crois qu'il ne peut se rétablir, que par d'heureux événements qui ne font pas vraisemblables, ou par une paix qui ne paroît pas s'approcher. Notre cour est toujours fort triste: & dans ce salon, où l'on ne parlait que de milliers de louis jettes sur une carte, de carrosses, de chevaux, on ne parle plus que de blé, d'orge, & d'avoine. On est fort occupé du soulagement des peuples: mais jusqu'ici ce qu'on fait pour eux les irrite: il y a des gens de mauvaise volonté, qui les excitent au murmure .(T5, p.133-134)

Pour moi, si j'ose vous parler de moi en si bonne compagnie, j'ai été moins vive qu'eux je n'ai rien appris de nouveau: je n'ai jamais espéré une paix raisonnable, & n'ai jamais cru que le roi en acceptât une honteuse. (T5, p.158)

Nous ne pensons plus ici qu'à la guerre; (T5, p.162)

P. S. Je viens de recevoir la lettre de Me. des Ursins: elle me mande que l'affaire est moins fâcheuse qu'on ne l'avoit cru d'abord: elle se recrie fort sur la fidélité & l'affection des peuples: il n'y a pas lieu d'en douter & c'est un grand bien mais il faudrait des troupes & de l'argent, & nous n'en avons point, & c'est un grand mal. (T5, p.179)

Nous allons entrer dans nos inquiétudes ordinaires pour la campagne. Belle armée: peu d'argent. (T5, p.218)

Il nous faut la paix, mon cher duc: il faut un intervalle nos guerriers sont rebutés: l'armée est pleine de malades (T5, p.232)

Il peut se passer en Flandre quelque chose, qui devienne un obstacle à cette paix si désirée, si nécessaire, & si glorieuse après une si malheureuse guerre. (T5, p.241)

Leiderschap en superioriteit

Quel spectacle nous venons d'avoir mon cher compte ! MONSEIGNEUR aux portes de la mort , le roi saisi de douleur, toute la cour dans les larmes. Il est très bien revenu, parce qu'il a été secouru très promptement, & M. Fagon est persuadé que cet accident fera sans retour. J'en suis présentement plus malade que lui. (T5, p. 25)

Je vous envoie cent louis pour Mr. Duché, & le brevet d'une pension de mille francs que le roi lui donne; & vous y prouvés joindre ma promesse d'une pension de moi de cinq cens francs (T5, p. 31)

J'ai promis aux ministres de ne plus demander de nouveaux emploi, pourvu qu'on conserve ceux que j'ai fait donner: & ils ne font pas en petit nombre. (T5, p. 58)

Je ne me trouvai insensible ni à l'une , ni à l'autre. Oui certainement j'ai vu le détail de ce que vous avez fait & j'ai entendu avec joie ce que le roi m'a dit en particulier sur la conduite que vous avez tenue. (T5, p. 63)

le roi m'a dit qu'il les pleurait, & je n'en ai pas été surprise. (T5, p. 70)

Le roi m'interrompit hier, au premier mot que je voulus lui dire: je ne sais si M. de Chamillart lui en a parlé. Le roi dit qu'il a été utile au duc d'Orléans. (T5, p. 72)

Même courage, même soumission à la volonté de celui qui dispose des empires: toujours malheureux, & faisant toujours tout ce qu'il faut pour ne l'être pas. (T5, p. 80)

Vous avez une sœur qui ne fut pas indifférente à cette nouvelle, & qui me fit une grande pitié; je me conforme à l'inclination que vous avez pour elle, & plus je la vois, & plus elle me plait. Le roi la traite à merveilles & elle a aussi beaucoup de gout pour lui. (T5, p. 85)

Je puis vous assurer que le roi est très content de ce que vous faites, & très persuadé de votre attachement pour lui; vous agissez sur des principes qui vous soutiendront toujours. (T5, p. 92)

On a commencé à gâter le Val de Grace: & le roi en a un sensible chagrin par rapport à la reine-mère. (T5, p. 93)

Le roi donna hier le gouvernement de Valenciennes au chevalier de Luxembourg. (T5, p. 99)

Notre roi est le seul qui se possède toujours dans la même égalité d'esprit, d'humeur, & d'occupations. (T5, p. 104)

le service du roi (T5, p. 119)

Le roi reçoit très bien vos compliments: il est persuadé de votre attachement pour sa personne, & de votre mérite. (T5, p. 138)

cependant j'entendis dire au roi, que ce que vous aviez fait était bien pensé, bien conduit, & bien exécuté. (T5, p. 139)

Le roi a appelle dans des conseils Mrs. le maréchal de Boufflers & d'Harcourt, & le maréchal de Villars, dans l'intervalle qu'il s'est trouvé ici: il n'y a fait qu'une apparition. M. le dauphin paroît entrer plus qu'à l'ordinaire dans les affaires avec le roi: & il a eu plusieurs conversations avec ces maréchaux de France. (T5, p. 146)

Le roi a commencé à travailler avec lui & avec M. Voïfin, pour régler les fonds. Ces assemblées se feront toutes les semaines; il en naîtra peut-être le bonheur de l'état. (T5, p. 162)

Le roi vous fait bon gré de ce que vous avez fait, & se félicite de l'avoir deviné: il admire votre diligence & celle de vos troupes (T5, p. 169)

à l'état, vous avez fait un extrême plaisir au roi, vous acquérez une réputation qui est le plus grand bien des héros, vous avez ravi tous vos parents, vous avez consolé ma vieillesse, vous avez rempli mes espérances, vous m'avez ôté la confusion d'estimer si sérieusement un si jeune homme. (T5, p. 169)

Oui , certainement , mon cher duc , le roi est très content de vous: il dit, que les Noailles ne lui manqueront jamais: il compte sur vous pour les plus mauvaises, comme pour les meilleures commissions. (T5, p. 177)

Le roi ait très occupé de ses affaires: il les fuit il entre dans le détail: il travaille plus que jamais (T5, p. 178)

Le roi ne doute point que votre zèle & votre intelligence ne remédient à tout (T5, p. 187)

Vous ne devriez pas m'écrire, mon cher duc, quand vous n'avez à me mander que ce que vous écrivez au roi: il m'en fait part, & vous êtes accablé d'affaires. (T5, p. 189)

Le lendemain matin, le roi me dit que votre dépêche était merveilleuse: qu'il n'avoit jamais vu tant d'ordres, & si bien donnés: qu'il n'y avoit pas un seul officier, qui ne fut ce qu'il avoit à faire: & que vous aviez poussé la prévoiance jusqu'à marquer aux soldats de ne pas entrer trop avant dans la ville, parce qu'ils trouveroient des retranchemens. (T5, p. 203)

Le roi est très content de votre belle lettre: il est délicat en fait de futile, & le vôtre l'a satisfait. (T5, p. 209)

L'intérêt, que le roi prend à votre santé, doit vous consoler. (T5, p. 234)

Le roi travaille plus que jamais encore deux conseils aujourd'hui: la France est désormais sa famille, & lui est au moins aussi chère que celle qu'il a perdue. (T5, p. 235)

Le roi travaille plus que jamais. (T5, p. 235)

Ballet

On va passer les jours gras à Marly : il y aura trois bals. (T5, p.17)

Tout le monde est au bal: & je profite avec plaisir du temps qu'on me laisse pour vous entretenir un peu. (T5, p.19)

Katholicisme

Il s'est passé bien des choses sur l'ambassade de Rome. Mr. le D. de St. Simon avoit été proposé, & après lui, Mr. d'Antin. Le roi penchait pour ce dernier, quand il apprit par des gens fort graves, qu'il y avoit deux grandes cabales pour ces deux messieurs: que les Jésuites voulaient Mr. le D. de St. Simon & les Jansénistes M. d'Antin: que Me. de Montespan étoit à la tête de cette dernière cabale. J'avoue que je fus surpris se de voir Mr. d'Antin accusé de Jansénisme: mais enfin tout ce bruit a la bénédiction de Dieu fur leur Ministère? & c. (T5, p. 64)

Le roi soutient ce revers de fortune avec un courage chrétien qui attendrit pour lui (T5, p. 73)

Le roi n'est point insensible , mais courageux & chrétien. (T5, p. 78-79)

Le roi se porte très bien l'extérieur est comme vous le voie du lieu où vous êtes l'intérieur n'est pas tout jours tranquille: mais le courage & l'occupation le soutiennent, & plus que tout cela, la confiance en Dieu ... (T5, p. 120)

Le roi n'a pu se confesser, parce que son confesseur s'est trouvé mal. (T5, p. 171)

Je vois, par une de vos lettres qu'on vous a donné quelques chagrins sur la pancarte du roi catholique. (T5, p. 200)

Le roi hait les divisions: il désire ardemment que celle ci finisse: il ne tient qu'à ce cher oncle de la terminer à son avantage: il aura fait voir aux Jésuites le mal qu'il peut leur faire, & au roi ce qu'il est capable de lui sacrifier. (T5, p. 245)

Orde en routine

Le duc de B. veut aller à la guerre; & le roi y consent. (T5, p.22)

Je me promenai deux fois avec le roi. (T5, p.33)

Le roi donna hier le gouvernement de Valenciennes au chevalier de Luxembourg. (T5, p.99)

Le roi reçoit très bien vos compliments: il est persuadé de votre attachement pour sa personne, & de votre mérite. (T5, p.138)

Notre cour est comme vous l'avez laissée, les nouvelles tables réussissent à merveilles ; & tout le monde est ravi de la liberté que le roi leur a donnée (T5, p.150)

Le roi ait très occupé de ses affaires: il les fuit il entre dans le détail: il travaille plus que jamais: & sans le flatter, on ne peut trop admirer la fermeté de son courage & la sincérité de sa résignation. (T5, 178)

Le pont de Moulins, chef d'œuvre du grand Manfard a été emporté. On découvre, tous les jours, combien ce grand homme a trompé le roi il ne m'a jamais trompée. (T5, p.185)

Le roi ne doute point que votre zèle & votre intelligence ne remédient à tout (T5, p.187)

Le lendemain matin, le roi me dit que votre dépêche étoit merveilleuse: qu'il n'avoit jamais vu tant d'ordres, & si bien donnés: qu'il n'y avoit pas un seul officier, qui ne sut ce qu'il avoit à faire: & que vous aviez poussé la prévoyance jusqu'à marquer aux soldats de ne pas entrer trop avant dans la ville, parce qu'ils trouveroient des retranchemens. (T5, p.203)

sans être affligé de ce que le roi a si peu de serviteurs comme lui. (T5, p.205)

Le roi est très content de votre belle lettre: il est délicat en fait de futile, & le vôtre l'a satisfait. (T5, 209)

Le roi hait les divisions: il désire ardemment que celle - ci finisse (T5, p.245)

Logboek

Naam:	Datum	Duur	Plaats	Verrichte werkzaamheden	Opmerkingen	Afspraken
Anora en Melanie	6 maart 2023	2 uur en 15 minuten	Universiteit Utrecht	Introductie U-talent PWS Frans	Onderwerp PWS bedacht	Volgende keer Utrecht afspraken over PWS begeleiding maken
Anora en Melanie	21 april 2023	2,5 uur	Universiteit Utrecht	PWS-plan opgesteld en de drie geschiedenis-handboeken geleend	Melanie leest <i>Sun King</i> Anora leest <i>Old Regime France</i> en <i>Versailles ou la figure du roi</i>	In de zomervakantie de boeken lezen
Melanie	16 augustus 2023	1,5 uur	Veenendaal, thuis	<i>Sun King</i> lezen		
Anora	17 augustus 2023	2 uur en 15 minuten	Veenendaal, thuis	<i>Old Regime France</i> lezen en sticky notes betekenis bedacht met Melanie		
Anora	18 augustus 2023	1 uur en 10 minuten	Veenendaal, thuis	<i>Old Regime France</i> lezen klaar		
Melanie	18 augustus 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	<i>Sun King</i> lezen		
Anora	20 augustus 2023	3,5 uur	Veenendaal, thuis	Begin <i>Versailles ou la figure du roi</i> (hoofdstuk: <i>le roi de paix en manières de montrer</i>) lezen + delen geschiedenisboek gelezen		
Melanie	22 augustus 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	<i>Sun King</i> lezen		
Anora	24 augustus 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	<i>Versailles ou la figure du roi</i> lezen klaar		
Melanie	24 augustus 2023	3,5 uur	Veenendaal, thuis	<i>Sun King</i> uitlezen		
Anora	25 augustus 2023	5,5 uur	Veenendaal, CLV en thuis	Sticky notes <i>Old Regime France</i> in Word zetten + leidende thema's bedacht voor Hoofdstuk 1 met Melanie en de boeken besproken		
Melanie	25 augustus 2023	4 uur	Veenendaal, CLV	Sticky notes <i>Sun King</i> in Word zetten + leidende thema's bedacht voor Hoofdstuk 1 met Anora en de boeken besproken		Afgesproken dat Melanie <i>Versailles ou la figure du roi</i> (hoofdstuk: <i>le roi de guerre</i>) zou lezen
Anora	26 augustus 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	Sticky notes <i>Old Regime France</i> afgerond		

Melanie	28 augustus 2023	1, 5 uur	Veenendaal, thuis	Sticky notes <i>Sun King</i> verwerken		
Anora	28 augustus 2023	2 uur en 10 minuten	Veenendaal, thuis	Sticky notes <i>Versailles ou la figure du roi</i> verwerken		
Melanie	29 augustus 2023	3 uur	Veenendaal, thuis	Sticky notes <i>Sun King</i> verwerken		
Anora	30 augustus 2023	1 uur en 15 minuten	Veenendaal, thuis	Sticky notes <i>Versailles ou la figure du roi</i> verwerken		
Melanie	3 september 2023	2,5 uur	Veenendaal, thuis	<i>Versailles ou la figure du roi</i> lezen		
Anora	4 september 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	Sticky notes <i>Versailles ou la figure du roi</i> verwerken klaar		
Melanie	4 september 2023	3 uur en 15 minuten	Veenendaal, thuis	<i>Versailles ou la figure du roi</i> lezen		
Anora en Melanie	4 september 2023	30 minuten	Veenendaal, CLV	Online vergadermoment met mevrouw Sieben en mevrouw Versendaal		Week 36 H1 af en inleveren voor feedback. Ook de definitieve data (presentatie + inlevermoment) vastgesteld.
Melanie	6 september 2023	3,5 uur	Veenendaal, thuis	<i>Versailles ou la figure du roi</i> lezen klaar		
Melanie	11 september 2023	1 uur en 15 minuten	Veenendaal, thuis	<i>Versailles ou la figure du roi</i> notities verwerken		
Melanie	13 september 2023	1 uur	Veenendaal thuis	H1: ballet schrijven		
Anora	14 september 2023	1 uur	Veenendaal, thuis	Begin schrijven van het thema: liefde voor oorlog		
Melanie	14 september 2023	3 uur	Veenendaal, thuis	Schrijven H1: ballet		
Anora	15 september 2023	4 uur	Veenendaal, bibliotheek en thuis	Liefde voor oorlog af en begin leiderschap en superioriteit		
Melanie	15 september 2023	4 uur	Veenendaal, bibliotheek	Af schrijven H1: ballet		
Anora	16 september 2023	1,5 uur	Veenendaal, thuis	Verder schrijven H1		
Melanie	17 september 2023	8 uur	Veenendaal, thuis	Schrijven H1: orde en routine, wetenschap en gedeelte kunst als propaganda		
Anora	17 september 2023	6 uur	Veenendaal, thuis	Leiderschap en superioriteit af + heel eind katholicisme af + deel kunst al propaganda af		
Anora	18 september 2023	1 uur en 15 minuten	Veenendaal, thuis	Eigen delen H1 af		

Melanie	18 september 2023	1 uur en 15 minuten	Veenendaal, thuis	Afschrijven H1		
Anora en Melanie	2 oktober 2023	30 minuten	Veenendaal, CLV	Online vergadermoment	Begin PWS-week	H1 tips gekregen + moeten verwerken en eind PWS-week H2 opsturen
Melanie	2 oktober 2023	4 uur en 45 minuten	Veenendaal, CLV	H1 bijgewerkt en helemaal afgemaakt		
Anora	2 oktober 2023	4 uur en 45 minuten	Veenendaal, CLV	H1 bijgewerkt en helemaal goed af		
Anora	3 oktober 2023	6 uur	Veenendaal, CLV	Lezen Tome 4 Mme de Maintenon		
Melanie	3 oktober 2023	6 uur	Veenendaal, CLV	Lezen Tome 5 Mme de Maintenon		
Anora	4 oktober 2023	7,5 uur	Veenendaal, bibliotheek	Lezen Tome 4 klaar + citaten genoteerd in Word		
Melanie	4 oktober 2023	7,5 uur	Veenendaal, bibliotheek	Lezen Tome 5 klaar + citaten genoteerd in Word		
Anora	5 oktober 2023	8 uur	Veenendaal, CLV	Begin schrijven H2 thema: leiderschap en superioriteit, katholicisme en deel liefde voor oorlog		
Melanie	5 oktober 2023	8 uur	Veenendaal, CLV	Begin schrijven H2: gedeelte liefde voor oorlog, ballet, kunst, wetenschap en orde en routine		
Anora	6 oktober 2023	5 uur en 15 minuten	Veenendaal, CLV en thuis	H2 afgeschreven		
Melanie	6 oktober 2023	5 uur en 15 minuten	Veenendaal, CLV	H2 afgeschreven		
Anora	8 oktober 2023	5,5 uur	Veenendaal, thuis	H3 de vergelijking begonnen en afgemaakt + conclusie af		
Melanie	8 oktober 2023	5,5 uur	Veenendaal, thuis	H3 de vergelijking geschreven en de conclusie af		
Anora en Melanie	12 oktober 2023	30 minuten	Veenendaal, CLV	Online vergadermoment met mevrouw Sieben en Versendaal: feedback H2 bespreken en verwerken + afspraken gemaakt		H2 na de toetsweek helemaal bijgewerkt en af. H3 feedback verwerken na de toetsweek.
Anora	16 november 2023	2 uur en 45 minuten	Veenendaal, thuis	Online vergadermoment met mevrouw Sieben en mevrouw Versendaal en feedback H3 verwerkt		
Melanie	16 november 2023	2 uur en 45 minuten	Veenendaal, thuis	Online vergadermoment met mevrouw Sieben en		Inleiding + samenvatting

				mevrouw Versendaal + begin inleiding		plan opgesteld + uitleg presentatie
Anora	19 november 2023	6 uur en 15 minuten	Veenendaal, thuis	Feedback conclusie verwerkt (discussie toegevoegd) + samenvatting met Melanie geschreven + PowerPoint samen gemaakt		
Melanie	19 november 2023	6 uur en 15 minuten	Veenendaal, thuis	Inleiding afgemaakt + dankwoord geschreven+ samen met Anora de samenvatting en PowerPoint gemaakt		
Anora	22 november 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	Presentatie samen met Melanie geoefend.		
Melanie	22 november 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	Samen met Anora de presentatie geoefend		
Anora en Melanie	26 november 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	Afspraken + uren ingevuld in definitief logboek + feedback mevrouw Versendaal op eindversie verwerkt.		
Anora en Melanie	3 december 2023	2 uur	Veenendaal, thuis	Feedback van mevrouw Sieben verwerkt en het gehele verslag overgelezen en op spelfouten gecontroleerd, dus PWS af en klaar om ingeleverd te worden!		
Totaal aantal uren: 197 uur en 20 minuten		Anora: 93 uur en 50 minuten en Melanie: 103,5 uur				